

Povijest i kultura mezoameričkih civilizacija u postklasičnom periodu

Matijević, Patricia

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:241948>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Patricia Matijević

**POVIJEST I KULTURA
MEZOAMERIČKIH CIVILIZACIJA U
POSTKLASIČNOM PERIODU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022

SVUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Patricia Matijević

**POVIJEST I KULTURA
MEZOAMERIČKIH CIVILIZACIJA U
POSTKLASIČNOM PERIODU**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Eva Katarina Glazer

Zagreb, rujan 2022.

Povijest i kultura mezoameričkih civilizacija u postklasičnom periodu

Sažetak

Ovaj diplomski rad se bavi usporedbom povijesnog konteksta i kulture triju velikih mezoameričkih civilizacija, Azteca, Maya i Mixteca u postklasičnom periodu. Rad je podijeljen na šest cjelina: Periodizacija mezoameričke povijesti, Mezoameričke izvore, Postklasični period mezoameričke povijesti, Povijesni kontekst mezoameričkih civilizacija i Kulturna obilježja mezoameričkih civilizacija. Rad se bavi analizom postklasičnog perioda te ga svrstava u vremenski okvir, te analizira mezoameričke narode i njihov međusoban utjecaj.

Ključne riječi: Postklasični period, Azteci, Maye, Mixteci

History and culture of Mesoamerican civilizations in the postclassic period

Abstract

This Master's thesis deals with the comparison of the historical context and culture of the three great Mesoamerican civilizations, the Aztecs, Mayas and Mixtecs in the postclassic period. The thesis is divided into six parts: Periodization of Mesoamerican history, Mesoamerican sources, Postclassic period of Mesoamerican history, Historical context of Mesoamerican civilizations and Cultural features of Mesoamerican civilizations. The paper deals with the analysis of the postclassic period and classifies it in a specific time frame, and analyzes the Mesoamerican people and their mutual influence.

Key words: Postclassic period, Aztecs, Mayas, Mixtecs

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Periodizacija mezoameričke povijesti.....	3
3. Mezoamerički izvori.....	5
3.1. Aztečki izvori.....	5
3.2. Mayanski izvori.....	6
3.3. Mixtečki izvori.....	8
3.4. Kodeksi Grupe Borgia.....	9
4. Postklasični period mezoameričke povijesti.....	11
4.1. Rani postklasični period mezoameričke povijesti.....	11
4.2. Srednji i kasni postklasični period mezoameričke povijesti.....	13
5. Povijesni kontekst mezoameričkih civilizacija.....	15
5.1. Povijesni kontekst Azteca.....	15
5.1.1. Vladari grada Tenochtitlana.....	18
5.1.2. Aztečki savez.....	19
5.1.3. Aztečko Carstvo.....	20
5.1.4. Organizacija aztečkog društva i gradova.....	22
5.2. Povijesni kontekst Maya.....	24
5.2.1. Organizacija mayanskog društva i gradova.....	29
5.3. Povijesni kontekst Mixteca.....	31
5.3.1. Organizacija mixtečkog društva.....	32
6. Kulturna obilježja mezoameričkih civilizacija.....	35
6.1. Religije i ceremonije u postklasičnom periodu.....	35
6.2. Umjetnost i arhitektura u postklasičnom periodu.....	39
7. Zaključak.....	46
8. Bibliografija.....	48

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je „Povijest i kultura mezoameričkih civilizacija u postklasičnom periodu. Rad će se fokusirati na postklasični period koji obuhvaća razdoblje od 10. stoljeća do 1521. godine kada dolazi do španjolskog osvajanja Meksika, odnosno tada područja Aztečkog Carstva koje je tada bilo na vrhuncu svoje razvijenosti.

Rad se na početku bavi periodizacijom mezoameričke povijesti te svrstava postklasični period u određeni vremenski okvir. Potom će u radu biti objašnjeni mezoamerički izvori koji su se uglavnom sastojali od piktogramskih kodeksa. Izvori su podijeljeni po tri najveće civilizacije u postklasičnom periodu te obuhvaćaju kodekse *Grupe Borgia* koji su se koristili u ritualne svrhe na području mezoameričkih regija. Rad potom objašnjava detaljnije postklasični period mezoameričke povijesti koji se u literaturi obično dijeli na rani i srednji, odnosno kasni postklasični period. U ovom dijelu rada će biti detaljnije prikazan vremenski okvir perioda te najznačajniji gradovi i obilježja.

U radu nakon toga dolazi do prikaza povijesnog konteksta mezoameričkih civilizacija. Obuhvaćene su tri najveće mezoameričke civilizacije koje su obilježile postklasični period, a to su Azteci, Maya i Mixteci. Rad se bavi i prikazom njihove povijesti te vladara u tom postklasičnom periodu, ali i obilježja njihovih društva te socijalne hijerarhije.

Na poslijetku, rad se bavi kulturnim obilježjima Azteca, Maya i Mixteca. Među kulturnim obilježjima bit će prikazana i njihova religija te ceremonije ali i umjetnost i arhitektura.

U radu su korištene knjige, članci te internetski izvori. Od knjiga je potrebno izdvojiti najčešće korištene, a jedna od njih je i *The Legacy of Mesoamerica: History and Culture of a Native American Civilization* autora Roberta M. Carmacka, Janine L. Gasco, Garyja H. Gossena. Ovo djelo daje detaljan pregled triju velikih mezoameričkih civilizacija u periodu od arhaičnog perioda do kolonijalnog, odnosno neo - kolonijalnog perioda.

Za povijest Azteca, najznačajnije djelo je *The Aztecs* autora Michaela E. Smitha koje se bavi podrijetlom Azteca kroz arheologiju, etnopovijest i povijest umjetnosti. Djelo prikazuje aztečku povijest, kulturu, religiju i umjetnost. Djelo *The Maya* autora

Michael D. Coea i Stephena Houstona daje uvid u civilizaciju Maya od arhaičnog perioda do španjolskog osvajanja Meksika, s fokusom na klasični period kada je civilizacija Maya bila najrazvijenija.

Za povijest Mixteca su bila značajna dva djela, jedno od povjesničara koji se često bavio poviješću Mixteca, Ronalda Sporesa, zvano *The Mixtec Kings and Their People*. Drugo značajno djelo za povijest Mixteca je *Vanished Mesoamerican civilizations : the history and culture of the Zapotecs and Mixtecs* znanstvenika Ernesta Gonzáleza Licóna koje se bavi kulturom, poviješću te jezikom Mixteca. Uz spomenuta djela, u korištenju rada su značajne bile i enciklopedije, ponajviše *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures: the civilizations of Mexico and Central America* u dva sveska.

Između ostalog u radu su korišteni i primarni izvori poput knjiga *The Book of Chilam Balam of Chumayel* u prijevodu Ronalda Roysa iz 1933. godine za povijest Maya. Za povijest Maya je korišteno i djelo *Yucatan Before and After the Conquest* autora Diega de Lande, u prijevodu Williama Gatesa iz 1937. godine.

Cilj rada je prikazati povijest i kulturu triju velikih mezoameričkih civilizacija te ih međusobno usporediti. Kroz rad će se moći primijetiti međusoban utjecaj civilizacija jedne na drugu ponajviše na području kulture.

1. Periodizacija mezoameričke povijesti

Povijest mezoameričkih civilizacija kronološki se može podijeliti u par vremenskih perioda. Arheolog i znanstvenik dr. Rubén G. Mendoza u djelu *Oxfordska enciklopedija mezoameričkih kultura: civilizacije Meksika i centralne Amerike* svrstava povijest mezoameričkih civilizacija u šest vremenskih perioda.¹ Prvi period naziva „Rani razvoj i arhaični period“ koji je obilježio razdoblje prije 2600. g. pr. Kr te traje do 2000. g. pr. Kr.² „Pretklasični period“ je trajao od 2000. g. pr. Kr. do 250. g. pos. Kr., te nakon njega dolazi „klasični period“ koji je trajao od 250. do 900. godine.³ „Postklasični period“ je trajao od 900. do 1521. godine, a dr. Rubén G. Mendoza navodi još dva perioda, „kolonijalni period“, od 1521. do 1821. godine te „postkolonijalni period“ koji je započeo 1821. godine te traje do danas.⁴

Sličnu periodizaciju ima i znanstvenik i arheolog, John M.D. Pohl, koji povijest mezoameričkih civilizacija svrstava u tri vremenska perioda. Prema njegovim istraživanjima, razdoblje od 1500. g. pr. Kr. do 300. g. pos. Kr. je razdoblje pretklasičnog perioda, razdoblje od 300. do 950. godine je razdoblje klasičnog perioda, te razdoblje od 950. do 1521. je razdoblje postklasičnog perioda mezoameričke povijesti.⁵

Svaki od navedenih perioda je imao i svoja obilježja. Tako je arhaični period bio obilježen lovačko - sakupljačkim te sjedilačkim načinom života.⁶ Sa sjedilačkim načinom života u arhaičnom periodu dolazi i do stvaranja prvih naselja. Iako se o naseljima iz arhaičnim perioda ne zna puno, pretpostavlja se da su se prva naselja pojavila u područjima Meksičke i Tehuacán doline te na području savezne države

¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 222.

² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 222.

³ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 222.

⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 222.

⁵ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Chronology: Mesoamerican timeline“. [<http://www.famsi.org/research/pohl/chronology.html#POSTCLASSIC>], 24. ožujak 2022.

⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 226.

Oaxace.⁷ Jedno od važnijih nalazišta je i Palo Hueco u saveznoj državi Veracruz, za koje se pretpostavlja da je bilo pretkeramičko naselje oko 3000. g. pr. Kr.⁸

Nakon arhaičnog perioda slijedi pretklasični period koji je bio obilježen sve većom pojavom naselja ali i uporabom keramike.⁹ Ovaj period je bio obilježen kulturom Olmeka, koja je bila poznata po skulpturama kamenih glava te se smatra pretečom ostalih mezoameričkih kultura.¹⁰ Također, sa sve većom pojavom naselja dolazi i do razvoja prvih gradova. Dva važna središta koji se smatraju prvim gradovima u središnjem Meksiku su bila Cuicuilco i Teotihuacan.¹¹ Cuicuilco je do 200.g. pr. Kr. imao oko 20 000 stanovnika no oko 100. g. pr. Kr. dolazi do erupcije vulkana Xitli prilikom čega je lava prekrila veći dio grada od kojeg je ostala vidljiva samo kružna piramida.¹² Danas se Cuicuilco smatra jednim od važnijih arheoloških nalazišta iz pretklasičnog perioda. U pretklasičnom periodu dolazi i do pojave prvih kalendara ali i do pojačanog razvoja mayanske kulture što će se najbolje primijetiti u klasičnom periodu.

Za vrijeme klasičnog perioda dolazi do procvata mezoameričkih civilizacija ali i gradova. Prema brojnim znanstvenicima u ovom periodu dolazi do uspona grada Teotihuacana i Monte Albana.¹³ Do razvoja gradova dolazi i kod kulture Maya kod kojih se pojavljuju gradovi pod imenom Tikal i Calakmul, danas poznata arheološka nalazišta.¹⁴ U klasičnom periodu dolazi i do razvoja vigezimalnog brojevnog sustava kod Maya kojem je baza bio broj 20.¹⁵

⁷ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 62.

⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 62., *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 234.

⁹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 62.

¹⁰ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 64.

¹¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 68.

¹² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 241., CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 68.

¹³ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 68, oxford 243.

¹⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 234.

¹⁵ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 76.

2. Mezoamerički izvori

Za mezoameričku povijest postoje brojni izvori. Veliki dio izvora pripada periodu nakon Španjolskog osvajanja Aztečkog Carstva, no postoje i brojni kodeksi koji pripadaju mezoameričkim civilizacijama. Tako su za aztečku povijest važni *Codex Boturini*, *Codex Mexicanus*, *Mapa Sigüenza*.¹⁶ Što se tiče mayanskih kodeksa, sačuvana su četiri od kojih tri nose nazive gradova, no važni izvori su povijest Maya su i *Knjige Chilam Balam* te djelo *Relación de las cosas de Yucatán* autora Diega de Lande. Mixtečku povijest detaljno prikazuju kodeksi koji pripadaju mixtečkoj grupi kodeksa, a ističu se po tome što su detaljno oslikani raznim bojama. Za mezoameričku povijest su važni i kodeksi iz Grupe Borgia koji nose naziv po najznačajnijem kodeksu iz te grupe, *Kodeksu Borgia*.

2.1. Aztečki izvori

Codex Boturini je jedan od kodeksa koji prikazuje dolazak Mixteca, odnosno Azteca, na područje Mezoamerike. Pretpostavlja se da je kodeks nastao u periodu između 1530. i 1541. godine, no autor je nepoznat.¹⁷ Sadrži 22 stranice te je napisan na papiru od smokve, ili meksičkom papirusu, zvanom *amate*.¹⁸ Kodeks je ime dobio po prvom vlasniku, Lorenzu Boturiniju Bernaducciju, a od 1871. godine se čuva u muzeju pod imenom Museo Nacional de Antropología.¹⁹

Codex Mexicanus također prikazuje dolazak Azteca iz Aztlana, no nastavlja se do 1590. godine prilikom čega prikazuje i dolazak španjolskih konkvistadora te njihovu vjeru.²⁰ Autori su također anonimni, no radi vremenskog perioda koje kodeks obuhvaća, može se zaključiti da nije napisan odjednom.²¹

¹⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztlán, sv. I, Oxford: 2001.: 72.

¹⁷ *HistoricalMX*, s.v. „The Boturini Codex“. [<https://historicalmx.org/items/show/108>], 02. svibanj 2022.

¹⁸ *HistoricalMX*, s.v. „The Boturini Codex“. [<https://historicalmx.org/items/show/108>], 02. svibanj 2022.

¹⁹ *HistoricalMX*, s.v. „The Boturini Codex“. [<https://historicalmx.org/items/show/108>], 02. svibanj 2022.

²⁰ *Library of Congress*, s.v. „Codex Mexicanus.“ [<https://www.loc.gov/item/2021668126/>], 02. svibanj 2022.

²¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mexicanus, Codex, sv. II, New York: 2001.: 302.

Mapa Sigüenza je kartografski prikaz dolazak Azteca iz Aztlana te se pretpostavlja da je nastala u periodu 16. stoljeća.²² *Mapa Sigüenza* je jedini kartografski prikaz iz tog perioda te uz dolazak Azteca prikazuje i koliko dugo je trajao njihov put te koliko su se dugo zadržavali na određenim lokacijama.²³ Ime je dobila po Carlosu de Sigüenzi y Góngori, meksičkom znanstveniku i povjesničaru koji se bavio proučavanjem aztečke povijesti.²⁴

2.2. Mayanski izvori

Mayanski kodeksi, za razliku od aztečkih, nisu sačuvani u tako velikom broju. Sačuvana su tri kodeksa koja pripadaju civilizaciji Maya te su nazvani po gradovima u kojima se trenutno čuvaju, a to su *Kodeks Dresden*, *Kodeks Madrid*, *Kodeks Pariz* i *Kodeks Grolier*.²⁵ Razlog za tako mali broj očuvanih kodeksa je Španjolsko osvajanje Yucatanskog poluotoka prilikom čega je biskup Diego de Landa dao uništiti većinu kodeksa.²⁶

Kodeks Dresden se smatra najcjelovitijim kodeksom od četiri navedena te se pretpostavlja da je pripadao civilizaciji Maya koji su živjeli na Yucatánskom poluotoku u razdoblju od 11. i 12. stoljeća.²⁷ Napisan je na *amate* papirusu, kao što su pisani i aztečki kodeksi, a sadrži informacije o poplavama tijekom sezone, bolestima, medicini, astrološke i astronomske tablice te ciklus planete Venere.²⁸

Kodeks Madrid je sa svojih 112 stranica najduži kodeks Maya.²⁹ Prvotno je pronađen u dva dijela, odnosno dva zasebna kodeksa, a to su *Troano* i *Cortesianus*, te je

²² *Library of Congress*, s.v. „The Sigüenza Map.“. [<https://www.loc.gov/item/2021668420>], 02. svibanj 2022.

²³ *Library of Congress*, s.v. „The Sigüenza Map.“. [<https://www.loc.gov/item/2021668420>], 02. svibanj 2022.

²⁴ *Library of Congress*, s.v. „The Sigüenza Map.“. [<https://www.loc.gov/item/2021668420>], 02. svibanj 2022.

²⁵ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“. [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02. svibanj 2022.

²⁶ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“. [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02. svibanj 2022.

²⁷ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“. [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02. svibanj 2022.

²⁸ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“. [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02. svibanj 2022.

²⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Madrid, Codex, sv. II, New York: 2001.: 143.

zbog toga poznat i pod imenom *Tro – Cortesianus kodeks*.³⁰ *Kodeks Madrid* sadrži 250 almanaha koji su podijeljeni u tematske sekcije.³¹

Za *Kodeks Pariz* se pretpostavlja da je pripadao mayanskom svećenstvu te da se koristio da predviđanja.³² Sadrži horoskop te predviđanja za periode zvane *tun* i *katun*.³³ Period *tun* je u mayanskom kalendaru trajao 360 dana, a period *katun* je označavao period od 20 *tunova*.³⁴

Kodeks Grolier je pronađen 1970. godine, te je tako i posljednji pronađeni kodeks koji pripada civilizaciji Maya.³⁵ Čine ga 11 fragmenata te je zbog toga poznat i pod imenom *Grolier fragment*, a daje prikaz lika, pretpostavlja se heroja ili boga, okrenutog na lijevu stranu.³⁶

Uz kodekse postoje još dva značajna izvora za mayansku povijest, a to su *Knjige Chilam Balam* te djelo *Relación de las cosas de Yucatán* autora Diega de Lande.

Knjige Chilam Balam su ustvari skup mayanskih dokumenata te potječu iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća.³⁷ Ima 9 knjiga sveukupno³⁸, no 5 proročkih knjiga, a to su *Knjiga Chilam Balam Chan Cah*, *Knjiga Chilam Balam Chumayel*, *Knjiga Chilam Balam Kaua*, *Knjiga Chilam Balam Mani* i *Knjiga Chilam Balam Tizimin*.³⁹ Radi prijevoda, najpoznatija je *Knjiga Chilam Balam Chumayel* koja daje prikaz svakodnevnog života kod naroda Maya.⁴⁰

³⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Madrid, Codex, sv. II, New York: 2001.: 143.

³¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Madrid, Codex, sv. II, New York: 2001.: 144.

³² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Madrid, Codex, sv. II, New York: 2001.: 144.

³³ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“.

[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02.svibanj 2022.

³⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Pre-Columbian American: Maya and Mexican“.

[<https://www.britannica.com/topic/chronology/Pre-Columbian-American#ref523308>], 02. svibanj 2022.

³⁵ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“.

[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02.svibanj 2022.

³⁶ *New World Encyclopedia*, s.v. „Maya codices“.

[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02.svibanj 2022.

³⁷ *Encyclopedia*, s.v. „Chilam Balam“. [<https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chilam-balam>], 02.svibanj 2022.

³⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Chilam Balam, Books of, sv. I, Oxford: 2001.: 193. – 194.

³⁹ *Encyclopedia*, s.v. „Chilam Balam“. [<https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chilam-balam>], 02.svibanj 2022.

⁴⁰ *Encyclopedia*, s.v. „Chilam Balam“. [<https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chilam-balam>], 02.svibanj 2022.

Djelo *Relación de las cosas de Yucatán* autora Diega de Lande također daje prikaz kulture Maya ali i prikaz njihova jezika.⁴¹ Djelo je nastalo u 16. stoljeću te je originalni rukopis izgubljen, no sačuvana je skraćena kopija.⁴² Kopija je prevedena na više jezika, a 1937. godine i na engleski pod nazivom *Yucatan Before and After the Conquest* pod kojim se i danas može pronaći.⁴³

2.3. Mixtečki izvori

Za Mixtečku povijest su također značajni izvori napisani prije Španjolskog osvajanja Aztečkog Carstva. Najčešće se spominju *Kodeks Colombino*, *Kodeks Zouche – Nuttall* i *Kodeks Becker I. i II.*, no postoje još i *Kodeks Egerton*, *Kodeksi Bodley i Selden*, te *Kodeks Vindobonensis*.⁴⁴ Zajednički naziv za navedene kodekse je Mixtečka grupa kodeksa.⁴⁵ Grupirani su zajedno zbog stilističkih sličnosti, a njihovim se proučavanjem počeo baviti arheolog Alfonso Caso 1932. godine.⁴⁶ Mixtečka grupa kodeksa se uglavnom bazira na povijesni kontekst i na mixtečke vladajuće dinastije.⁴⁷

Kodeks Zouche – Nuttall je ustvari piktogram, te je oslikan na jelenjoj koži sa obje strane.⁴⁸ Daje prikaz mixtečkog vladara pod imenom *8 Venado Garra de Jaguar*, no pretpostavlja se da su crteži u kodeksu djelo dvaju različitih autora iz dva različita vremenska perioda.⁴⁹

Kodeks Colombino i *Becker I* su dva kodeksa za koje neki znanstvenici, poput povjesničara Alfonsa Case, tvrde da su ustvari dio jednog kodeksa.⁵⁰ Iz tog razloga se u literaturi često može primijetiti i naziv *Kodeks Colombino – Becker*. Pretpostavlja se da

⁴¹ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Diego de Landa“. [https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa], 03.svibanj 2022.

⁴² *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Diego de Landa“. [https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa], 03.svibanj 2022.

⁴³ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Diego de Landa“. [https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa], 03.svibanj 2022.

⁴⁴ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Ancient books: Mixtec Group Codices“. [http://www.famsi.org/research/pohl/jpcodices/pohlmixtec2.html], 19. travnja 2022.

⁴⁵ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Akademische Druck - u. Verlagsanstalt - Graz, Austria Codices“. [http://www.famsi.org/research/graz/index.html#Mixtec], 19. travnja 2022.

⁴⁶ GONZÁLEZ LICÓN 2001:190. – 191.

⁴⁷ GONZÁLEZ LICÓN 2001:191.

⁴⁸ *Met Museum*, s.v. Codex Zouche-Nuttall: Pages 86 and 85“. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/722151], 03. svibanj 2022.

⁴⁹ *Met Museum*, s.v. Codex Zouche-Nuttall: Pages 86 and 85“. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/722151], 03. svibanj 2022.

⁵⁰ *HistoricalMX*, s.v. „Codex Colombino“. [https://www.loc.gov/item/2021667608], 03.svibanj 2022.

su kodeksi nastali u 12. stoljeću, a daju prikaz vojnih osvajanja mixtečkog vladara 8 *Venado Garra de Jaguará*.⁵¹

Kodeks Vindobonensis je, poput *Kodeksa Zouche – Nuttall*, oslikan s obje strane jelenje kože.⁵² Kodeks daje prikaz mixtečkih vladajućih obitelji sa stražnje strane, te prikaz rođenja bogova sa prednje strane, a smatra se jednim od najdetaljnije oslikanih mixtečkih knjiga.⁵³

2.4. Kodeksi Grupe Borgia

Druga značajna grupa kodeksa koja se povezuje s mezoameričkim civilizacijama je *Grupa Borgia*.⁵⁴ Ona uključuje *Kodeks Borgia*, *Kodeks Cospi*, *Kodeks Fėjérváry – Mayar*, *Kodeks Laud* i *Kodekse Vaticanus B 3773*, te se oni više baziraju na ritualnim i religijskim temama.⁵⁵ Ime im je dao Eduardo Seler koji se 1887. godine počeo baviti njima te ih interpretirati.⁵⁶

Kodeks Borgia je najznačajniji primjer kodeksa napravljenog u Mixteca – Puebla stilu.⁵⁷ Prvi vlasnik ovog kodeksa je bio kardinal Stefano Borgia po kojem je kodeks i dobio ime a smatra se da mu se koristio kao priručnik za svećenike.⁵⁸ U kodeksu se nalazi prikaz ritualnog kalendara od 260 dana te prikazi različitih zaštitnih božanstva.⁵⁹ Kodeks je pisan na jelenjoj koži te se sastoji od 78 stranica, no podrijetlo mu nije poznato.⁶⁰ Ipak, sudeći prema stilu, pretpostavlja se da je kodeks nastao na području mixtečke regije ili na području doline Tehuacán.⁶¹

⁵¹ *HistoricalMX*, s.v. „Codex Colombino“. [<https://www.loc.gov/item/2021667608>], 03.svibanj 2022.

⁵² *UC Irvine Libraries*, s.v. „Mixtec Códices“.

[<https://www.lib.uci.edu/sites/all/exhibits/meso/mixtec2.html>], 03.svibanj 2022.

⁵³ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Codex Vindobonensis Mexicanus 1“

[<http://www.famsi.org/research/graz/vindobonensis/index.html>], 23. travanj 2022.

⁵⁴ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 191.

⁵⁵ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 192.

⁵⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia Group of Pictorial Manuscripts, sv. I, Oxford: 2001.: 98. – 99.

⁵⁷ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 94.

⁵⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 94.

⁵⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 95. – 96.

⁶⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 94.

⁶¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 94.

Kodeks Cospi, poznat i pod nazivom *Kodeks Bologna*, također je nepoznatog podrijetla.⁶² Prvi vlasnik kodeksa je bio grof Valerio Cospi iz Bologne te se i ovaj kodeks također koristio u religiozne svrhe.⁶³ Kodeks također prikazuje ritualni kalendar od 260 dana te sadrži prikaze boga Venere, Tlahuizcalpantecuhtli, a pretpostavlja se da je sam kodeks djelo dvaju različitih autora.⁶⁴

Kodeks Féjérváry – Mayar nazvan je po vlasnicima, Gabrielu Fejérváryju i Josephu Mayeru.⁶⁵ Prvi vlasnik, Gabriel Fejérváry, bio je mađarski sakupljač antikviteta, no nakon njegove smrti, kodeks je prodan engleskom sakupljaču antikviteta iz Liverpoola, Josephu Mayer, te se trenutno i čuva u muzeju u Liverpoolu.⁶⁶ Kodeks sadrži 22 stranice oslikane s obje strane, te već na prvoj stranici sadrži dijagram vremena i prostora, odnosno prikaz boga vremena i prostora, Xiuhtecuhtlia, oko kojeg se nalazi prikaz ritualnog kalendara.⁶⁷

Kodeks Laud, nazvan je po vlasniku, nadbiskupu Williamu Laudu, te se često povezuje uz *Kodeks Féjérváry – Mayar* kojem je stilski sličan.⁶⁸ Kodeks sadrži 48 stranica te se trenutno čuva u knjižnici Bodleian na Sveučilištu Oxfordu.⁶⁹

Kodeks Vaticanus B 3773 je jedini kodeks iz Grupe Borgia koji je sačuvan cijeli u originalu, oslikan s obje strane i sa drvenim koricama.⁷⁰ Sadrži 96 stranica, a trenutno se čuva u knjižnici Biblioteca Apostolica Vaticana u Rimu.⁷¹

⁶² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Cospi, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 274. – 275.

⁶³ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Cospi, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 275.

⁶⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Cospi, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 275.

⁶⁵ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Fejérváry - Mayer, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 404.

⁶⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Fejérváry - Mayer, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 404.

⁶⁷ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Fejérváry - Mayer, Codex, sv. I, Oxford: 2001.: 402.

⁶⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Laud, Codex, sv. II, New York: 2001.: 106.

⁶⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Laud, Codex, sv. II, New York: 2001.: 106.

⁷⁰ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Codex Vaticanus 3773“. [<http://www.famsi.org/research/graz/vaticanus3773/index.html>], 20. lipanj 2022.

⁷¹ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Codex Vaticanus 3773“. [<http://www.famsi.org/research/graz/vaticanus3773/index.html>], 20. lipanj 2022.

3. Postklasični period mezoameričke povijesti

Postklasični period mezoameričkih civilizacija je period između 900., odnosno 950. godine i 1521. godine. U postklasičnom periodu mnoge civilizacije su se već koristile pismom te tako uz arheologiju postoje i brojni pisani izvori i knjige.⁷² Važno je za spomenuti da je većina pisanih izvora iz kasnog postklasičnog perioda, pogotovo zapisi Maya i Azteca, no postoji i manji broj zapisa iz ranog i srednjeg postklasičnog perioda, poput zapisa Mixteca.⁷³

Godine 1521. dolazi do bitke kod Tenochtitlána koju je predvodio španjolski konkvistador, Hernán Cortés. U tom periodu Španjolska je prolazila kroz svoje „zlatno doba“ te je sve više jačala i širila svoju vlast, a ovom bitkom proširila ju je i na područje mezoamerike. Ovakvo jačanje i širenje španjolske vlasti je također utjecalo na brojne zapise o postklasičnom periodu u Mezoamerici tako da su mnoge informacije o postklasičnim mezoameričkim kulturama ostale sačuvane nakon ovakvih prodora.⁷⁴

3.1. Rani postklasični period mezoameričke povijesti

Rani postklasični period je naziv za period između 900., odnosno 950. godine i 1150. godine u Mezoamerici.⁷⁵ Rani postklasični period bio je obilježen boljom povezanošću i trgovinom između srednje Amerike i sjevernog Meksika.⁷⁶ Najčešće se trgovalo sa keramikom koja je bila specifične narančaste boje i posuđem, ali i opsidijanom poznatim pod nazivom vulkansko staklo.⁷⁷ Najviše se trgovalo sa

⁷² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 248.

⁷³ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 248.

⁷⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 248.

⁷⁵ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 249.

⁷⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 249.

⁷⁷ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 249.

opsidijanom iz područja Ucareo i Zinapécuaro koji se izvozio u gradove na Yucatánskom poluotoku poput Chichen Itze.⁷⁸ U Chichen Itzi je pronađeno i zlato koje se uvozilo iz Paname, što znači da je i trgovina zlatom bila razvijena.⁷⁹ Također, s obzirom na geografski položaj mezoameričkih civilizacija, razvijena je bila i trgovina pomorskim putevima. Tako se u zapadnom Meksiku mogu pronaći artefakti od metala poput bronce i bakra koji su pristizali iz južne Amerike, ali i legure bakra koje su sadržavale dijelove kositra i arsena.⁸⁰

Rani postklasični period je poznat i pod nazivom toltečki period u srednjem Meksiku.⁸¹ Tolteci je naziv za pleme koje je živjelo na području središnjeg Meksika u razdoblju između 10. i 12. stoljeća.⁸² Ime su dobili po gradu Tollan, koji im je ujedno bio i urbani centar, a doslovni prijevod imena je „mjesto trske“.⁸³ Iz tog razloga su se Tolteci često nazivali „reed person“, odnosno „ljudi od trske“, no poznati su i pod drugim nazivima, poput „kulturni ljudi“.⁸⁴ Tollan se nalazio u blizini još jednog važnog urbanog središta pod nazivom Tula.

Tula se smatra jednim od važnijih urbanih središta koji je, uz Chichen Itzu, obilježio rani postklasični period, no sama Tula je često predmet rasprava između znanstvenika. Naime, o Toltecima postoje brojni zapisi koji dolaze od Azteca, te prema tim zapisima Tula je bio glavni grad u kojima su živjeli Tolteci.⁸⁵ Azteci također Toltece opisuju kao velike izumitelje čije je središte carstva bilo u raskošnom gradu.⁸⁶ Ipak, prema arheološkim istraživanjima, Tula nije bila toliko raskošna te nema materijalnih dokaza da se tamo nalazilo tolteško carstvo.⁸⁷ Unatoč tome, Tula se smatra značajnim arheološkim nalazištem koje je poznato po piramidama te kamenim

⁷⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 249.

⁷⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 249.

⁸⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 250.

⁸¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 250.

⁸² *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Toltec“. [<https://www.britannica.com/topic/Toltec>], 06. svibanj 2022.

⁸³ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Toltec“. [<https://www.britannica.com/topic/Toltec>], 06. svibanj 2022.

⁸⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Toltec“. [<https://www.britannica.com/topic/Toltec>], 06. svibanj 2022.

⁸⁵ CARMACK, GASCO, GOSSSEN 2007: 88.

⁸⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 250.

⁸⁷ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 250.

stupovima i skulpturama u obliku ljudi. Tula je napuštena između 1150. i 1175. godine, nakon čega dolazi do srednjeg, odnosno kasnog postklasičnog perioda.⁸⁸

3.2. Srednji i kasni postklasični period mezoameričke povijesti

Nakon ranog postklasičnog perioda dolazi do srednjeg, odnosno kasnog postklasičnog perioda. Prema Oxfordskoj enciklopediji mezoameričkih kultura srednji postklasični period je svrstan u razdoblje između 1175. i 1350. godine nakon koje dolazi kasni postklasični period⁸⁹, no prema knjizi *The legacy of Mesoamerica: History and Culture of Native American Civilization* kasni postklasični period započinje sa 1200. godinom.⁹⁰ Ipak, između srednjeg i kasnog postklasičnog perioda nema puno razlika, a najviše obilježile su ih kulture Azteca, Maya i Mixteca.⁹¹

Razlika između ranog i kasnog postklasičnog perioda se prvenstveno može primijetiti u urbanim središtima. U kasnom postklasičnom periodu, urbana središta su bila manja te nisu imali veću ekspanziju poput ranijih središta.⁹² Također, u kasnom postklasičnom periodu dolazi i do različitih inovacija za samoobranu, poput luka i strijele.⁹³

Trgovina je postala puno razvijenija u kasnom postklasičnom periodu te se trgovalo sa sve više sirovina i materijala. Dolazilo je do razmjene soli, kakaa, posuđa, ali često i robova.⁹⁴

Ipak, najviše se trgovalo sa opsidijanom čija je trgovina zabilježena i kod naroda Maya.⁹⁵ Razvoj trgovine te česte migracije su dovele i do razvoja gradova. Jedan od važnijih središta iz kasnog postklasičnog perioda je i Oaxaca.⁹⁶ Dolinu Oaxace su

⁸⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 88. – 90.

⁸⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 250. – 252.

⁹⁰ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹² CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹³ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 253.

⁹⁵ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 253.

⁹⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 253.

naseljavali Zapoteci, no u kasnom postklasičnom periodu na to područje dolaze i Mixteci.⁹⁷

Jedno od značajnijih arheoloških nalazišta iz ovog perioda u danas saveznoj državi Oaxaci je i Mitla.⁹⁸ Mitla je bila religiozno središte naroda Zapotec koje je postojalo još u pretklasičnom periodu, no svoj vrhunac je doživjelo u postklasičnom periodu.⁹⁹ Česti su bili i brakovi između plemićkih obitelji Mixteca i Zapoteca, pa se tako u Mitli mogu naći utjecaji oba naroda u umjetnosti i arhitekturi.¹⁰⁰

Na poluotoku Yucatán se nalazilo još jedno važno središte, danas arheološko nalazište, pod nazivom Mayapan. Mayapan je bio središte Maya te se najviše istaknuo u periodu između 1200. i 1441. godine kada je grad spaljen i napušten.¹⁰¹

U kasnom postklasičnom periodu civilizacije su se često organizirale i okupljale u manje političke jedinice poput kraljevstva ili gradova – država, dok su se carstva pojavljivala samo kod najjačih civilizacija.¹⁰²

⁹⁷ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

⁹⁹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 90.

¹⁰⁰ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 92.

¹⁰¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 92.

¹⁰² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: 2001.: 254.

4. Povijesni kontekst mezoameričkih civilizacija

Prema periodizaciji znanstvenika i arheologa, John M.D. Pohl, na području Mezoamerike u postklasičnom periodu su postojale tri velike kulture koje su opstale do 1521. godine, a to su Maye, Azteci i Mixteci.¹⁰³ Ipak, postklasični period nije svuda počeo u isto vrijeme, a i često je dolazilo do miješanja naroda pa pažnju treba obratiti i na narode Zapotec i Toltec.

4.1. Povijesni kontekst Azteca

Prije samog povijesnog konteksta Azteca, potrebno je spomenuti porijeklo imena naroda te otkuda su došli. Naime, prema američkom arheologu Michael E. Smithu, ime Azteca potječe od mitskog mjesta sa sjevera koje se zvalo Aztlan.¹⁰⁴ Azteci su sami sebe nazivali Mexica, a pričali su jezikom koji se naziva Nahuatl.¹⁰⁵ Nahuatl je postao prevladavajući jezik u središnjem Meksiku u razdoblju od par stoljeća prije Španjolskog osvajanja Aztečkog Carstva te je povezivao različite etničke grupe u koje su se Azteci podijelili.¹⁰⁶ Postojalo je oko dvadesetak etničkih grupa u koje su se Azteci podijelili, a nazivali su se po gradovima u kojima su živjeli.¹⁰⁷ Iz tog razloga se Azteci iz grada Tenochtitlan, koji su smatrali glavnim gradom, često nazivaju Tenochca-Mexica.¹⁰⁸

¹⁰³ *Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.*, s.v. „Chronology: Mesoamerican timeline“. [<http://www.famsi.org/research/pohl/chronology.html#POSTCLASSIC>], 24. ožujak 2022.

¹⁰⁴ SMITH 2012: 24

¹⁰⁵ *Khan Academy*, s.v. „Introduction to the Aztecs (Mexico)“.

[<https://www.khanacademy.org/humanities/art-americas/early-cultures/aztec-mexica/a/introduction-to-the-aztecs-mexica>], 06. svibanj 2022.

¹⁰⁶ SMITH 2012: 24

¹⁰⁷ SMITH 2012: 24

¹⁰⁸ *Khan Academy*, s.v. „Introduction to the Aztecs (Mexico)“.

[<https://www.khanacademy.org/humanities/art-americas/early-cultures/aztec-mexica/a/introduction-to-the-aztecs-mexica>], 06. svibanj 2022.

Što se tiče porijekla, Azteci su prema legendi odlučili napustiti Aztlan radi zaštitničkog božanstva koje ih je odvelo u obećanu zemlju.¹⁰⁹ Migracije Azteca prema obećanoj zemlji su počele prije 12. stoljeća te su trajale više od 200 godina, a oko 1325. godine dolazi do njihovog smještanja u područje oko zapadnog dijela jezera Tetzcoacoa gdje podižu i svoj glavni grad Tenochtitlan.¹¹⁰ Direktna prijevod riječi Aztlan znači „mjesto bjeline“, odnosno „mjesto čaplja/roda“.¹¹¹ Legenda o migracijama Azteca iz Aztlana je zabilježena i u brojnim izvorima, poput *Codex Mexicanus* i *Sigüenza mapi*, te u djelu *Historia de las Indias de Nueva España* autora Diega Durána.¹¹²

Prema legendi u Aztlanu se nalazilo sedam špilja, zvanih Chicomóztoc, u kojima je se nalazilo sedam plemena.¹¹³ To su bila plemena Xochimilco, Chalca, Tepanec, Colhua, Thalahuica, Tlaxcala te pleme koje će postati Mexica.¹¹⁴ Prema djelu *Historia de las Indias de Nueva España* Diega Durána, nisu sva plemena napustila Aztlan u isto vrijeme.¹¹⁵ Također, autor u svome djelu navodi da su Azteci bili posljednja grupa koja je pričekala da ih božanstvo uputi u obećanu zemlju, te piše da su si ime Mexica nadjenuli tek kada su krenule njihove migracije.¹¹⁶

Arheolog Michael E. Smith navodi i kako se nisu sva plemena smjestila na istom području pa se tako dio plemena smjestio na području Meksičke doline, dok se ostatak plemena smjestio na području središnjeg Meksika.¹¹⁷

Azteci su na svojem putovanju bili vođeni idolom Huitzilopochtli koje se ujedno smatra i jednim od aztečkih božanstava.¹¹⁸ Michael E. Smith navodi da je idol Huitzilopochtli bio prikazan u obliku slike koju su Azteci nosili prilikom migracija.¹¹⁹

¹⁰⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 68.

¹¹⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 68.

¹¹¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 72.

¹¹² *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 72.

¹¹³ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 72.

¹¹⁴ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: 2001.: 72.

¹¹⁵ HEYDEN 1994: 13

¹¹⁶ HEYDEN 1994: 13

¹¹⁷ SMITH 2012: 38.

¹¹⁸ HEYDEN 1994: 19.

¹¹⁹ SMITH 2012: 38.

Prilikom ovih migracija idol Huitzilopochtli su čuvali četiri stražara, a svećenici su se pobrinuli da idol bude štovan prilikom svakog zaustavljanja putovanja.¹²⁰

Dolazak Azteca na područje središnjeg Meksika se podudara sa srednjim, odnosno kasnim postklasičnim periodom u Mezoamerici. Narod Azteca je često tvrdio i da su njihove dinastijske linije i vjera potekli od naroda Tolteca.¹²¹ Ipak, povijest Azteca se može podijeliti i u svoja tri perioda, a to su rani period Azteca te kasni period Azteca koji se usput dijeli na kasni period A i kasni period B.¹²² Rani period Azteca je bilo razdoblje između 1100. godine i 1300. godine.¹²³ Rani period Azteca je obilježen njihovim migracijama sa sjevera i dolaskom u područje Meksika.¹²⁴ Kasni period A obuhvaća godine od 1350. do 1430. godine, odnosno razdoblje prije stvaranja Aztečkog Carstva, dok kasni period B obuhvaća razdoblje nakon Aztečkog Carstva, odnosno razdoblje od 1430. do 1520. godine.¹²⁵ Upravo su u kasnim periodima nastali najznačajniji gradovi u Aztečkoj povijesti.¹²⁶

Prilikom dolaska na područje središnjeg Meksika, Azteci su naišli na brojne domoroce, od kojih se većina asimilirala sa njima.¹²⁷ Ipak, bilo je i onih starosjedioca koji zadržali svoj identitet, poput naroda Otomi.¹²⁸ Također, u ovom periodu je osnovana i većina aztečkih gradova koji su se održali do Španjolskog osvajanja Aztečkog Carstva 1521. godine.¹²⁹ Teopanzolco i Tenayuca, danas arheološka nalazišta poznata po piramidama, su bila dva grada koji se svrstavaju u rani aztečki period.¹³⁰ Piramida u Teopanzolcu je otkrivena za vrijeme Meksičke revolucije u razdoblju od 1910. – 1914. godine te se pretpostavlja da je Teopanzolco bio ceremonijalni dio grada Cuauhnahuaca.¹³¹ U kasnom aztečkom periodu dio grada Cuauhnahuace je premješten na područje današnjeg grada Cuernavace radi bolje obrane.¹³² U glavnom gradu države Meksiko, Ciudad de México, smještena je piramida u arheološkom nalazištu Tenayuca

¹²⁰ HEYDEN 1994: 19.

¹²¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 100.

¹²² SMITH 2012: 33.

¹²³ SMITH 2012: 32.

¹²⁴ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 100

¹²⁵ SMITH 2012: 33.

¹²⁶ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 100.

¹²⁷ SMITH 2012: 40.

¹²⁸ SMITH 2012: 40.

¹²⁹ SMITH 2012: 40.

¹³⁰ SMITH 2012: 41.

¹³¹ SMITH 2012: 42.

¹³² SMITH 2012: 42.

otkrivena oko 1920. godine.¹³³ Tenayuca je prvotno osnovan kao glavni grad, no kasnije je glavni grad premješten u Texcoco.¹³⁴

Za vrijeme kasnog aztečkog perioda dolazi do osnivanja Tenochtitlana, glavnog aztečkog grada koji će biti i središte Aztečkog Carstva. Prema Diegu Duránu 1318. godine počinje gradnja grada poznatog i pod imenom Mexico – Tenochtitlan.¹³⁵ Za godinu završetka gradnje grada se uzima 1325., a sam grad je bio smješten na močvarama oko jezera Texcoco.¹³⁶ Područje jezera Texcocoa je bilo naseljeno i drugim narodima. Tako su se na zapadnoj strani jezera Texcocoa nalazili Tepaneci koji su živjeli u gradu Azcapotzalco, dok su na istočnoj strani jezera bili narodi Acolhua.¹³⁷ Prilikom dolaska Aztečko društvo je bilo podijeljeno u grupe zvane *calpulli*, što u prijevodu znači „velika kuća“.¹³⁸ Predvodili su ih stariji ljudi koji su bili na čelu *calpullija* a činila ih je grupa ljudi koji su ili bili u srodstvu, ili su se međusobno poznavali.¹³⁹ Često je svaka grupa za sebe imala svoje rituale ili se bavila određenom vrstom zanatskih poslova.¹⁴⁰

4.1.1. Vladari grada Tenochtitlana

Pošto su Azteci tek došli na mezoameričko područje i nisu bili dosta jaki, sklopili su savez sa vladarem Tepaneca pod imenom Tezozomoc.¹⁴¹ Ipak, 1372. godine narod Azteca, odnosno Mexica bira vlastitog kralja zvanog Acamapichtli, koji postaje vladar grada Tenochtitlana.¹⁴² Acamapichtli je vladao 19. godina nakon čega ga je naslijedio sin Huitzilihuitl.¹⁴³ Kralj Huitzilihuitl se smatra najznačajnijim vladarem ovog perioda, te je za vrijeme njegove vladavine došlo do značajnog širenja glavnoga grada Tenochtitlana.¹⁴⁴ Također, za vrijeme njegove vladavine došlo je sklapanja bračnih saveza što je dovelo do isprepletenosti različitih dinastija, ali je i omogućavalo

¹³³ SMITH 2012: 43.

¹³⁴ SMITH 2012: 43.

¹³⁵ HEYDEN 1994: 51.

¹³⁶ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Tenochtitlan“. [<https://www.britannica.com/place/Tenochtitlan>], 10. svibanj 2022.

¹³⁷ SMITH 2012: 46.

¹³⁸ EVANS 2004: 448.

¹³⁹ EVANS 2004: 449.

¹⁴⁰ EVANS 2004: 449.

¹⁴¹ SMITH 2012: 47.

¹⁴² EVANS 2004: 450.

¹⁴³ SMITH 2012: 47.

¹⁴⁴ SMITH 2012: 47. – 48.

vladarima na nižim položajima da se ožene u obitelji na višim položajima.¹⁴⁵ Također, u aztečkom društvu je bila prisutna poligamija, te su vladari često imali glavnu ženu s kojom bi se ceremonijalno vjenčali ali su uz nju mogli imati još žena ili konkubina.¹⁴⁶

Godine 1415. umire kralj Huitzilihuitla te ga nasljeđuje jedan od sinova, Chimalpopoca, koji je vladao 11 godina.¹⁴⁷ Dobri odnosi i međusobna pomaganja između Azteca i Tepaneca su se nastavili i za vrijeme vladavine Chimalpopoca.¹⁴⁸ Ipak, Tepaneci su imali svoje vladare od kojih neki nisu podupirali ove dobre odnose. Chimalpopoca nakon smrti nasljeđuje stric, Itzcoatl koji je bio spreman suprotstaviti se Tepanecima ukoliko bude morao.¹⁴⁹ Itzcoatl je imao još dva nećaka, a to su bili Motecuhzoma Ilhuicamina i Tlacaelel s kojima je Itzcoatl sklopio savez koji je doveo do stvaranja Aztečkog Carstva.¹⁵⁰

4.1.2. Aztečki savez

Nakon kasnog aztečkog perioda A, dolazi do razdoblja koje je poznato pod nazivom kasni aztečki period B. U ovom periodu dolazi do nastanka Trostrukog saveza 1428. godine.¹⁵¹ Godine 1426. dolazi do pogoršanja odnosa između Azteca, odnosno naroda Mexica i naroda Tepaneca.¹⁵² Tepaneci su imali vlastitog kralja, zvanog Maxtla, koji je prilikom dolaska na vlast počeo tražiti od Azteca da plaćaju veću količinu danka nego do tada.¹⁵³ Maxtla je bio u lošim odnosima i sa narodima Acolhua koji su se nalazili na istočnoj strani jezera Texcocoa.¹⁵⁴ Ti loši odnosi su doveli do rata 1428. godine.¹⁵⁵ U ratu je sudjelovao aztečki kralj Itzcoatl koji je osvojio tepanečki grad Coyoacan, no on umire 1440. godine prilikom čega ga nasljeđuje nećak Motecuhzoma Ilhuicamina.¹⁵⁶

¹⁴⁵ SMITH 2012: 48.

¹⁴⁶ HEYDEN 1994: 52.

¹⁴⁷ SMITH 2012: 48.

¹⁴⁸ SMITH 2012: 49.

¹⁴⁹ SMITH 2012: 49.

¹⁵⁰ SMITH 2012: 49.

¹⁵¹ SMITH 2012: 50.

¹⁵² SMITH 2012: 50.

¹⁵³ SMITH 2012: 50.

¹⁵⁴ SMITH 2012: 50.

¹⁵⁵ SMITH 2012: 50.

¹⁵⁶ SMITH 2012: 50. – 51.

4.1.3. Aztečko Carstvo

4.1.3.1. Vladavina Motecuhzoma Ilhuicamina

Motecuhzoma Ilhuicamina poznat i pod nazivom Motecuhzoma I. je ostao zapamćen kao vladar za čije vrijeme vladavine je sagrađen hram u glavnom aztečkom gradu Tenochtitlanu.¹⁵⁷ Motecuhzoma I je za vrijeme vladavine nastojao smanjiti napetosti između gradova – država te je često postavljao ljude iz naroda Mexica, odnosno Azteca na više položaje, zanemarujući ostale dinastije.¹⁵⁸ Stvorio je i novu titulu, *quauhpilli*, u prijevodu *gospodar orlova* koja se dodjeljivala najuspješnijim vojnicima te je proširio područje svoje vladavine Meksičke doline, do Meksičkog zaljeva i na područja današnje Oaxace.¹⁵⁹ Motecuhzoma I. se može smatrati i osnivačem Aztečkog Carstva, a njegova vladavina je bila obilježena vojnim kampanjama u Meksičkoj dolini te ratom protiv Mixteca.¹⁶⁰

Osvajanja Motecuhzoma I. su se odvijala i na sjeveru Meksičke doline, ali i na jugu na području istočnog Guerrera.¹⁶¹ Na sjeveru Meksičke doline, Motecuhzoma I. je dovršio osvajanje Tule, koje je započeo njegov stric Itzcoatl, te je osvojio sjeverne provincije poput Xilotepeca i Atotonilco de Pedraza.¹⁶² U južnoj regiji Morelos, Motecuhzoma I. je osvojio provinciju Huaxtépec u kojoj si je napravio botanički vrt.¹⁶³ Aztečki vrtovi su bili poznati po brojnom cvijeću, od kojih su se mnogi koristili u medicinske svrhe.¹⁶⁴ Često su se sadili neven, dalija i uresnica, a po uzoru na aztečke botaničke vrtove, u 16. stoljeću se javljaju i prvi botanički vrtovi u Europi.¹⁶⁵

Godine 1449. u Meksičkoj dolini dolazi do velikih poplava što je rezultiralo ponovnom izgradnjom grada Tenochtitlana, i ograđivanjem gradova branama.¹⁶⁶ Branama je ograđen i grad Texcoco čiji je vladar bio Nezahualcoyotl, no radi počinjene štete i propadanja usjeva, 1450. godine dolazi do masovne gladi u tim gradovima.¹⁶⁷ Radi gladi Motecuzoma I. počinje organizirati ponovnu izgradnju Hrama Mayor

¹⁵⁷ SMITH 2012: 51.

¹⁵⁸ SMITH 2012: 51.

¹⁵⁹ SMITH 2012: 52.

¹⁶⁰ EVANS 2004: 469.

¹⁶¹ EVANS 2004: 471.

¹⁶² EVANS 2004: 471. – 472.

¹⁶³ EVANS 2004: 473., 476.

¹⁶⁴ EVANS 2004: 476.

¹⁶⁵ EVANS 2004: 476.

¹⁶⁶ EVANS 2004: 478.

¹⁶⁷ EVANS 2004: 478.- 479.

prilikom čega je rad plaćao iz kraljevske žitnice, dok je vladar Nezahualcoyotl sudjelovao u izgradnji akvedukta koji je trebao opskrbljivati Tenochtitlan sa svježom i pitkom vodom.¹⁶⁸ Ponovna osvajanja Aztečkog Carstva započinju 1455. godine nakon završetka masovne gladi.¹⁶⁹ Jedno od značajnijih osvajanja je bilo i Aztečko osvajanje Oaxace. U dolini Oaxace su bili smješteni Mixteci i Zapoteci, no nakon ubojstva aztečkih trgovaca u gradu Oaxaci, Azteci su odlučili tamo smjestiti vojni garnizon.¹⁷⁰

4.1.3.2. Vladavina Axayacatla i Tizoca

Godine 1468. na vlast u Tenochtitlanu dolazi Axayacatl, unuk kralja Motecuhzome I.¹⁷¹ Za vrijeme njegove vladavine carstvo se proširilo na zapadna područja Meksičke doline te je obuhvatilo i područje Toluca doline koja je bila strateški dobro uporište za Aztece.¹⁷² Axayacatl je osvojio i grad Tlatelolco čiji je vladar bio Mohquihuix.¹⁷³ Vladar Mohquihuix je bio u dobrim odnosima sa vladarem grada Texcoco, Nezahualcoyotlom, i sa Motecuhzomom I., no nakon njihove smrti, on se počinje odupirati prevlasti grada Tenochtitlana nakon čega Axayatl osvaja Tlatelolco i pripaja ga Tenochtitlanu.¹⁷⁴

Axayacatl je naslijedio brat Tizoc za vrijeme čije vladavine nije došlo do značajnog širenja Aztečkog Carstva no stvorena je jedna od značajnijih skulptura aztečkog naroda, zvana Tizocov kamen.¹⁷⁵ Kamen bilježi osvajanja kralja Tizoca, no koristio se i u žrtvene svrhe, odnosno kao posuda za čuvanje krvi od ljudi koji su žrtvovani bogovima.¹⁷⁶

4.1.3.3. Vladavina Ahuitzotla i Motecuhzome II.

Kralja Tizoca je naslijedio brat, Ahuitzotl za vrijeme čije vladavine, titula kralja, zvana *tlatoani*, dobiva novi naziv a to je *huehuetlatoani* što znači vrhovni kralj.¹⁷⁷ Ahuitzotl je za vrijeme svoje vladavine proširio Aztečko Carstvo na područje doline

¹⁶⁸ EVANS 2004: 480.

¹⁶⁹ EVANS 2004: 481.

¹⁷⁰ EVANS 2004: 489..

¹⁷¹ SMITH 2012: 53.

¹⁷² SMITH 2012: 53.

¹⁷³ EVANS 2004: 492.

¹⁷⁴ EVANS 2004: 492.

¹⁷⁵ SMITH 2012: 54.

¹⁷⁶ EVANS 2004: 192.

¹⁷⁷ SMITH 2012: 54., 56.

Oaxace te na obale južnog Meksika gdje su se nalazili brojni trgovački putevi, što je uvelike i unaprijedilo ali i olakšalo trgovinu kakaom i perjem.¹⁷⁸

Kralja Ahuitzotlma je naslijedio nećak Motecuhzoma Xocoyotzin zvan i Motecuhzoma II., ujedno i posljednji vladar Aztečkog Carstva.¹⁷⁹ Bio je u čestim ratovima sa narodom Tlaxcallans, čiji su preci također migrirali iz Aztлана, no njihova kultura se razlikovala od Aztečke, te nikad nije došlo do asimilacije.¹⁸⁰ Godine 1519. narod Tlaxcallans sklapa savez sa Hernandom Cortésom te zajedno napadaju i Motecuhzomu II. čime dolazi i do kraja Aztečkog Carstva koje je u tom periodu bilo na vrhuncu svoga razvoja.¹⁸¹

4.1.4. Organizacija aztečkog društva i gradova

Azteci, kao i ostali narodi u postklasičnom periodu na području Mezoamerike, su uglavnom živjeli od poljoprivrede i uzgoja domaćih životinja, što se najbolje može primijetiti u njihovom ranom periodu. Bavili su se uzgojem graha, kukuruza, amaranta, chíá sjemenki, a pripitomili su i pse i purane, no uglavnom su bili vegetarijanci.¹⁸² Svoju vrstu poljoprivrede su nazivali *tlacolol*¹⁸³ što je naziv za metodu poznatu i pod nazivom *slash-and-burn* odnosno *posijeci-i-spali* u prijevodu. Ova metoda uzgoja se često koristi na područjima Mezoamerike i Južne Amerike, ali i azijskom kontinentu radi tropskih šuma, a koristi se na način da se šume spale, čime pepeo postaje vrsta gnojiva koja potpomaže buduću sadnju.¹⁸⁴ Također, Azteci su svoj uzgoj hrane obavljali na poljima i vrtovima zvanima *chinampa* koji su se nalazili na jezerima te su često bila podignuta.¹⁸⁵ Ovakav sustav vrtova je omogućavao stalnu vlažnost tla što je uvjetovalo boljim uzgojem. *Chinampe* su se nalazile i u gradu Tenochtitlanu koji se nalazio na jezeru Texcoco, no bio je okružen nasipima, tako da je do *chinampa* dolazila pitka voda.¹⁸⁶

¹⁷⁸ SMITH 2012: 56.

¹⁷⁹ SMITH 2012: 58.

¹⁸⁰ SMITH 2012: 59.

¹⁸¹ SMITH 2012: 59.

¹⁸² CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 100.

¹⁸³ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 100.

¹⁸⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Slash-and-burn agriculture“. [<https://www.britannica.com/topic/slash-and-burn-agriculture>], 12. svibanj 2022.

¹⁸⁵ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 101.

¹⁸⁶ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 101.

Što se tiče društvenog uređenja, na čelu Aztečkog Carstva, ali i općenito aztečkog društva se nalazio vladar, zvan *tlatoni*, te je njemu pripadala sva zemlja sa područja na kojima su živjeli Azteci.¹⁸⁷ *Tlatoni* su bili i glavni vojni zapovjednici ali su se nalazili i na čelu sudske hijerarhije.¹⁸⁸ Da bi osoba postala vladar morala je biti plemićkog roda, imati znanje o ritualima, ili čak biti dio visokog svećenstva te znati pregovarati.¹⁸⁹ Od pregovaranja i argumentiranja ustvari i potječe sam naziv *tlatoni* što u prijevodu znači „govornik“.¹⁹⁰ *Tlatoni* su svoje odluke donosili u dogovoru sa gospodarima i savjetnicima koji su bili na nižem položaju od njih, ali i sa starijim predvodnicima *calpulli* grupa.¹⁹¹

Azteci su imali i razvijeni pravni sustav. Tako su se uz vladara nalazila i dva vrhovna sudca te su oni zajedno činili vrhovno vijeće.¹⁹² Ispod njih se nalazilo još 12 sudaca koji su bili podijeljeni u 6 okruga, a postojali su i pokrajinski sudci.¹⁹³ Sudci su morali paziti na svoje ponašanje, a vladar Montezuma se čak rješavao i korumpiranih sudaca.¹⁹⁴ Kazne su bile različite, te su ovisile o počinjenim zločinima. Tako bi kazna za ubojice bila ili ubojstvo ili ropstvo kod žrtvine obitelji, dok je kazna za krađu zlata bila skidanje kože na živo.¹⁹⁵ Kazne također nisu bile iste za muškarce i žene, pa su tako muškarci uhvaćeni u laži kažnjeni tako da se njihova tijela vuku dok ne bi preminuli, dok su se ženama sjekle usne.¹⁹⁶ Što se tiče krađe, djeca su postajala kazneno odgovorna već u dobi od 10 godina.¹⁹⁷ Također, u aztečkom društvu su postojali i tipovi odvjetnika ali i policije.¹⁹⁸

Vladar je mogao imanja podijeliti među gospodarima koji su bili poznati pod imenom *tetecuhtin* koji bi naslijedili njihovi nasljednici ili bi imanja postala imovina hramova.¹⁹⁹ Ispod ovih gospodara su se nalazili plemići zvani *pipiltin* te su često služili ili gospodarima ili samom vladaru.²⁰⁰ Titula *pipiltin* se također nasljeđivala od strane

¹⁸⁷ SMITH 2012: 134.

¹⁸⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 105. – 106.

¹⁸⁹ EVANS 2004: 449.

¹⁹⁰ EVANS 2004: 449.

¹⁹¹ EVANS 2004: 449.

¹⁹² CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 106.

¹⁹³ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 106.

¹⁹⁴ SEUS 1969: 737.

¹⁹⁵ SEUS 1969: 738.

¹⁹⁶ SEUS 1969: 738.

¹⁹⁷ SEUS 1969: 738.

¹⁹⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 106.

¹⁹⁹ SMITH 2012: 134.

²⁰⁰ SMITH 2012: 134.

jednog ili oba roditelja.²⁰¹ Plemićima su služili seljaci i pučani koji su nosili naziv *macehualli* te su muškarci često bili zaposleni na zemljama svojih gospodara, dok su žene prele i tkale za svoje gospodare.²⁰² Seljaci i pučani su bili organizirani u već spomenute *calpolli/calpulli* grupe koje su činile grupe obitelji koje su služile jednom gospodararu.²⁰³

U aztečkom društvu je postojalo i ropstvo. Naziv za robove je bio *tlacotin*, a slobodni pučani su mogli i sami sebe prodati kao robove.²⁰⁴ Robove su mogli držati i pučani i plemići, odnosno i niža i viša klasa, a robovi su čak mogli imati i svoje robove, te ulaziti u brakove s drugim robova, prilikom čega bi njihova djeca bila oslobođena toga statusa.²⁰⁵

4.2. Povijesni kontekst Maya

Civilizacija Maya se pojavila oko 1500. godine pr. Kr. na području Mezoamerike, no svoj vrhunac je doživjela u periodu između 250. g. i 900. g., odnosno za vrijeme klasičnog perioda.²⁰⁶ U klasičnom periodu, civilizacija Maya je imala preko 40 gradova, koji su polako počeli gubiti na značaju nakon 900. godine.²⁰⁷ Ipak, gradovi Chichen Itza, Uxmal, i Mayapan su se uspjeli održati i za vrijeme postklasičnog perioda.²⁰⁸

Područja na kojima su živjeli narodi Maya se često dijele na tri geografske cjeline, a to su sjeverne nizine koje obuhvaćaju poluotok Yucatán, južne nizine koje obuhvaćaju područje Petena u sjevernoj Guatemali, te dijelove Meksika, Belizea i zapadnog Hondurasa, te gorje koje obuhvaća područja južne Guatemale.²⁰⁹

Krajem klasičnog perioda i početkom postklasičnog perioda na području Petena dolazi do sve težeg održavanja poljoprivrede, što je dovelo do manjka hrane ali i

²⁰¹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 104.

²⁰² SMITH 2012: 134.

²⁰³ SMITH 2012: 135.

²⁰⁴ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 105.

²⁰⁵ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 105.

²⁰⁶ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Maya“. [<https://www.britannica.com/topic/Maya-people>], 15.svibanj 2022.

²⁰⁷ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Maya“. [<https://www.britannica.com/topic/Maya-people>], 15.svibanj 2022.

²⁰⁸ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Maya“. [<https://www.britannica.com/topic/Maya-people>], 15.svibanj 2022.

²⁰⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Maya, sv. II, New York: 2001.: 181. – 182.

demografskog pada.²¹⁰ Razlog teškog održavanja poljoprivrede u Petenu je bilo tlo na kojem je došlo do erozije radi obilnih kiša.²¹¹ Uz to, na ovom području je bila i otežana opskrba vodom, pa su Maye u južnim nizinama često ovisili o kiši kao izvoru vode.²¹² To je sve dovelo do smanjenja populacije Maya u južnim nizinama.

Poluotok Yucatán se može podijeliti na sjeverozapadni i sjeveroistočni dio. U sjeverozapadni dio je smještena regija Puuc u kojoj su se nalazili gradovi Kabah, Sayil, Labna i Uxmal koji su nestali u periodu od 800. do 1000. godine.²¹³ Za razliku od Peténa, kiše na ovom području nisu bile obilne, pa su mnogi gradovi u području Puuca imali podzemne spremnike s vodom, zvane *chultunes*.²¹⁴ Česte su bile i skulpture boga Chaca, koji je bio bog vode.²¹⁵

Jedan od značajnijih gradova postklasičnog perioda na sjeverozapadnim nizinama je grad Uxmal. U Uxmalu je pronađena stela na kojoj je prikazan vladar Chac koji je živio oko 900. godine.²¹⁶ Američki arheolog, Michael D. Coe, u svom djelu *The Maya* bilježi i da je za vrijeme vladavine kralja Chaca napravljena Kuća guvernera, koja je bila administrativno sjedište.²¹⁷ Također, prema autoru, Uxmul je bio sjedište i vladajuće obitelji Xiu.²¹⁸ Nije točno sigurno kada je došlo do napuštanja Uxmula, no pretpostavlja se da je u približno isto vrijeme došlo do okupacije Chichen Itze i Uxmula.²¹⁹

Na sjeveroistoku Yucatána se nalazio grad Cobá, uređen drugačije od Uxmala.²²⁰ Cobá se sastojala od različitih gradskih predjela koja su okruživala jezera ali su međusobno bila povezana majanskim bijelim cestama zvanima *sacbe*.²²¹ Jedna od najdužih *sacbe* cesta u Mezoamerici povezuje upravo Cobu i Yaxunu te je napravljena u postklasičnom periodu.²²² Također, *sacbe* ceste oko grada Cobá su bile uglavnom povišene tako da su se mogle koristiti i prilikom kišnih perioda.²²³

²¹⁰ EVANS 2004: 377.

²¹¹ COOKE 1931: 286.

²¹² COOKE 1931: 287.

²¹³ EVANS 2004: 379.

²¹⁴ EVANS 2004: 378.

²¹⁵ EVANS 2004: 378.

²¹⁶ EVANS 2004: 380.

²¹⁷ COE, HOUSTON 2015: 222

²¹⁸ COE, HOUSTON 2015: 221.

²¹⁹ EVANS 2004: 383.

²²⁰ EVANS 2004: 384.

²²¹ EVANS 2004: 384.

²²² EVANS 2004: 385.

²²³ EVANS 2004: 385.

Chichen Itza je također bio značajan grad u postklasičnom periodu. Ovaj grad je bio smješten u središnjem djelu Yucatánskog poluotoka te je bio sjedište Maya i Tolteca.²²⁴ Maye su bili autohtoni narodi ovog područja, dok su Tolteci pripadali Meksičkim visoravnima, što se vidi i po arhitekturi u Chichen Itzi.²²⁵ Također, pretpostavlja se da su Tolteci došli iz Tule, osvojili Chichen Itzu te koegzistirali sa Mayama, što je dovelo do uspona grada u postklasičnom periodu.²²⁶

Oko 900. godine Tolteci su se smjestili u Tulu te su imali kralja zvanog Topiltzin.²²⁷ Kralj Topiltzin si je dao ime Quetzalcoatl, što u doslovnom prijevodu znači *pernata zmija*, te je ujedno i naziv aztečkog boga.²²⁸ Ubrzo dolazi do pogoršanja odnosa između kralja Topiltzina Quetzalcoatla i ratnika u Tuli, te do pobjede njegovog protivnika, Tezcatlipoca.²²⁹ Kralj je bio prisiljen napustiti Tulu sa svojim pristašama oko 987. godine kada dolazi u Chichen Itzu.²³⁰ Ovaj događaj potvrđuju i narodi Maya koji bilježe da je 987. godine u Chichen Itzu došao čovjek sa zapada koji se naziva K'uk'ulka, što u doslovnom prijevodu znači također *pernata zmija*.²³¹

Ovi događaji su zabilježeni i na zlatnim diskovima koji su pronađeni u Svetoj cenoti te na muralima pronađenima u Hramu ratnika.²³² Cenote su ponori u vapnenačkom tlu ispunjeni vodom, te u Chichen Itzi ih ima barem sedam, no Sveta cenota je najveća, a za nju se vjerovali i da je povezana sa spiritualnim svijetom.²³³ Mural iz Hrama ratnika daje slikoviti prikaz dolaska Tolteca u Chichen Itzu. Mural prikazuje dolazak Tolteca na čamcima, te Maye na obali u kućama.²³⁴ Nakon toga prikazuje borbu između Maya i Tolteca, te pobjedu Tolteca, što se vidi po prikazu Pernate zmije koja lebdi iznad žrtve.²³⁵

²²⁴ EVANS 2004: 385.

²²⁵ EVANS 2004: 385.

²²⁶ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Maya, sv. II, New York: 2001.: 185.

²²⁷ *Exploratorium The Museum of Science, Art and Human Perception*, s.v. „Chichen Itzá“.

[<https://www.exploratorium.edu/ancientobs/chichen/HTML/chichen2.html>], 20. svibanj 2022.

²²⁸ *Exploratorium The Museum of Science, Art and Human Perception*, s.v. „Chichen Itzá“.

[<https://www.exploratorium.edu/ancientobs/chichen/HTML/chichen2.html>], 20. svibanj 2022.

²²⁹ COE, HOUSTON 2015: 246.

²³⁰ COE, HOUSTON 2015: 246.

²³¹ COE, HOUSTON 2015: 246.

²³² COE, HOUSTON 2015: 246.

²³³ EVANS 2004: 394.

²³⁴ COE, HOUSTON 2015: 246.

²³⁵ COE, HOUSTON 2015: 246.

U Chichen Itzi se nalazila i piramida, zvana Castillo piramida, koja je na ulazu imala također prikaze pernatih zmija, zbog čega je poznata i pod nazivom Kukulcanova hram – piramida.²³⁶ Također, jedno od najvećih igrališta u Mezoamerici je smješteno u Chichen Itzi te se na njima igrala poznata igra loptom koja je obilježila živote Tolteca i Maya.²³⁷

Sudeći prema arheološkim dokazima, u Chichen Itzi nije bilo većih gradnji nakon 1050. godine, no ipak, grad je i dalje bio nastanjen.²³⁸ Već oko 1100. godine, grad je bio značajno slabije naseljen i počeo je gubiti na važnosti.²³⁹ Za grad Chichen Itzu se pretpostavlja da je pao 1221. godine²⁴⁰, a razlozi za to su vjerojatno bili prenaseljenost, neuspjeh prilikom vladanja gradom te suše.²⁴¹

Iako se Chichen Itza nije uspjela održati, postojao je grad koji je uspio opstati, a to je bio Mayapan. O njegovom nastanku postoje dvije teorije. Prva teorija dolazi od Diega de Lande, španjolskog svećenika koji je dao prikaz kulture Maya ali je uništio i dosta kodeksa koji su pripadali Mayama.²⁴² Napisao je već spomenuto djelo *Relación de las cosas de Yucatán* 1566. godine, koje je danas izgubljeno, no postoji skraćena kopija pod nazivom *Yucatan Before and After the Conquest*.²⁴³

Prema tom djelu Mayapan je osnovao vladar Cuculcán.²⁴⁴ Autor pritom misli na vladara K'uk'ulka, odnosno kralja Topiltzina što se vidi i u tekstu kada ga naziva Quetzalcóatl.²⁴⁵ Također, autor djela *The Ancient Maya*, Robert J. Sharer, tvrdi da se u Mayapanu pojavljuje kult K'uk'ulkana, što se vidi po prikazima pernatih zmija na hramovima.²⁴⁶ Navodi i da je Mayapan bio odgovoran za kontrolu proizvodnje soli te za proizvodnju gline koja se miješala sa indigom čime se dobivao pigment poznat pod nazivom majansko plava boja.²⁴⁷

²³⁶ EVANS 2004: 390.

²³⁷ COE, HOUSTON 2015: 255.

²³⁸ SHARER, TRAXLER 2006: 591.

²³⁹ SHARER, TRAXLER 2006: 592.

²⁴⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Maya, sv. II, New York: 2001.: 187.

²⁴¹ SHARER, TRAXLER 2006: 592.

²⁴² *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Diego de Landa“. [<https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa>], 03.svibanj 2022.

²⁴³ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Diego de Landa“. [<https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa>], 03.svibanj 2022.

²⁴⁴ GATES 1978: 24. – 25.

²⁴⁵ GATES 1978: 24.

²⁴⁶ SHARER, TRAXLER 2006: 598.

²⁴⁷ SHARER, TRAXLER 2006: 599.

Druga teorija o osnutku Mayapana dolazi iz mayanskih dokumenata koji su uklopljeni u knjige pod imenom *Knjige Chilam Balam*.²⁴⁸ Prema tim dokumentima, grad Mayapan je osnovao narod Itzá.²⁴⁹ Sa tom teorijom se slaže i autor knjige *The Ancient Mayas*, Robert J. Sharer koji spominje da je Chichen Itzu osvojio vladar Mayapana, zvan Hunak Keel, što je dovelo do uspona Mayapana.²⁵⁰

Mayapanom je vladala obitelj Cocom i to na *mul tepal način*, odnosno zajedničkom vladavinom sa obiteljima iz drugih gradova.²⁵¹ Ova informacija se spominje i u djelu *Knjige Chilam Balam* gdje se navodi da su vlast dijelile obitelj Cocom i obitelj Xiu koji su bili rivali.²⁵² Također navodi i treću obitelj, Ah Canuls, koji su podržavali obitelj Cocom u njihovoj vladavini.²⁵³ Autor knjige *The Ancient Maya*, Robert J. Shirer, iznosi teoriju da su hramovi obitelji Cocom bili povezani s istočnim dijelom Mayapana, čime su pokazivali na smjer Chichen Itze, dok su hramovi obitelji Xiu bili na zapadu te su pokazivali smjer grada Uxmula.²⁵⁴ Ovu teoriju ustvari podupiru i teorije o porijeklu ovih obitelji. Obitelj Xiu se i ranije spominjala u gradu Uxmulu, a za obitelj Cocom se pretpostavlja da su porijeklom iz Chichen Itze.²⁵⁵ Oko 1300. godine obitelj Cocom je počela sama vladati Mayapanom, a obitelj Xiu počinje gubiti na važnosti te oko 1400. godine veći dio obitelji Xiu je protjeran iz grada.²⁵⁶ Članovi Xiu obitelji koji su ostali u gradu 1441. ubijaju obitelj Cocom te preuzimaju vlast nazad.²⁵⁷ Prema kronologiji *Knjiga Chilam Bilam* do pada Mayapana dolazi 1458. godine.²⁵⁸ Nakon pada Mayapana na području Yucatána dolazi do nastanka manjih neovisnih država koje su često ratovale međusobno čak i nakon dolaska Španjolaca.²⁵⁹

²⁴⁸ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Books of Chilam Balam“ .[<https://www.britannica.com/topic/Books-of-Chilam-Balam>], 27. svibanj 2022.

²⁴⁹ ROYS 1933: 104.

²⁵⁰ SHARER, TRAXLER 2006: 592.

²⁵¹ EVANS 2004: 431.

²⁵² ROYS 1933: 117.

²⁵³ ROYS 1933: 117.

²⁵⁴ SHARER, TRAXLER 2006: 601.

²⁵⁵ SHARER, TRAXLER 2006: 601.

²⁵⁶ SHARER, TRAXLER 2006: 602.

²⁵⁷ GATES 1978: 30

²⁵⁸ ROYS 1933: 126

²⁵⁹ SHARER, TRAXLER 2006: 603.

4.2.1. Organizacija mayanskog društva i gradova

Maye su se, kao i Azteci, koristili također tehnikom *slash-and-burn* u poljoprivredi, a njome se koriste i danas.²⁶⁰ Uzgajali su kukuruz, grah, paprike, a njihova sadnja je počinjala u svibnju ili lipnju, kada bi počele padati i obilne kiše.²⁶¹ Ipak, narodi Maya su bili poznati i po svojoj trgovini. Tako je često dolazilo do razmjene dobara između gradova na obali i gradova u unutrašnjosti, a razmjenjivali su se najviše sol i riba za voće.²⁶² Narodi Maya su proizvodili i proizvode od drveta i pamuka, a bavili su se i proizvodnjom meda i voska, ovisno o lokaciji njihovog prebivališta, te su ti proizvodi isto često bili korišteni u razmjenama.²⁶³ Zanimljivo je da su se bavili i proizvodnjom kakaa čije se zrno koristilo i kao valuta, pa je tako 400 zrna kakaa nosilo naziv *contle*, 1 800 zrna se zvalo *xiquipile*, a 2 400 zrna *carga*.²⁶⁴ Kakao se uzgajao istočnim i južnim nizinama, a ponekad i u cenotama.²⁶⁵

Što se tiče društvenog uređenja, društvo se sastojalo od tri klase, a to su plemstvo zvano *almehen*, pučani zvani *macehual* te robovi.²⁶⁶ Imali su i različite nazive za muške i ženske robove, pa su se tako ženski robovi nazivali *munach* a muški *ppentac*.²⁶⁷ Podjelu društva na tri razreda spominje i povjesničar i antropolog Ralph R. Roys, autor djela *The political geography of the Yucatan Maya*, te navodi da je i među pučanima postojala podjela na *yalba uinic* što znači „mali čovjek“, *pizil cah* što znači pučanin te *azmen uinic* što znači „srednji čovjek“.²⁶⁸ Ralph R. Roys spominje i naziv *mazeual* za pučane, no tvrdi da se taj naziv pronalazi u rukopisima iz kolonijalnog doba mezoameričke povijesti te da se vjerojatno počeo koristiti s dolaskom Španjolaca.²⁶⁹

Ipak neki izvori navode da je društvo Maya bilo podijeljeno u četiri klase, te navode drugačije nazive. Tako se može pronaći da se društvo Maya dijelilo na plemstvo, zvano *almehenob*, svećenstvo zvano *ahkinob*, pučane zvane *ah chembal*

²⁶⁰ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶² CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶³ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶⁴ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶⁵ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 118.

²⁶⁶ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 120.

²⁶⁷ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 120.

²⁶⁸ ROYS 1957: 5.

²⁶⁹ ROYS 1957: 5.

uineol te robove zvane *ppencatob*.²⁷⁰ Na ovakvu podjelu je naišao i autor djela *The Maya* Robert J. Sharer.²⁷¹

Plemići su najčešće bili vojskovođe, vladini službenici ili upravitelji plantaža kakaovca.²⁷² Prema Ralphu R. Roysu, plemići su se često mogli pronaći i u svećenstvu.²⁷³ Pučani su se, s druge strane, pronalazili u zanatskim i trgovačkim poslovima, te su se mogli obogatiti i na njima, no ipak im je bilo zabranjeno nositi istu odjeću kao što je nosilo i plemstvo.²⁷⁴ Kao i u aztečkom društvu, i kod Maya je bio sličan status sa robovima. Status roba se nije nasljeđivao, no zanimljivo je da bi muškarci automatski postajali robovi ako bi se oženili za ženu koja je bila rob.²⁷⁵

Važno je spomenuti i da su kod mayanskih naroda na Yucatanu postojale tri tipa organizacije gradova prema Ralphu R. Roysu. U prvom tipu organizacije je vladar je bio *halach uinic* što u prijevodu znači „pravi čovjek“, te je nosio naziv *Ahau* što znači vladar.²⁷⁶ Takav vladar je bio lokalni poglavar, odnosno *batab*, grada u kojem je boravio, a ispod sebe je imao ostale poglavare koji su morali njemu odgovarati.²⁷⁷ Autor navodi da je *halach uinic* u slučaju rata mogao organizirati vojsku u svome gradu, te da je njegova titula bila nasljedna.²⁷⁸ Ipak, u određenim slučajevima, njegova braća su mogla naslijediti tu titulu.²⁷⁹ Za primjere autor navodi provincije Mani, Sotuta i Cehpech.²⁸⁰

Drugi tip organizacije nije imao jednog vladara, već je više *bataba* dolazilo iz iste obiteljske loze.²⁸¹ Autor za primjer uzima Ah Canul te navodi da iako su *batabi* tamo bili neovisni, djelovali su u skladu jedni s drugima.²⁸² Za treći tip organizacije,

²⁷⁰ *University of Maine Hudson Museum*, s.v. „Maya Society“.

[<https://umaine.edu/hudsonmuseum/collections/william-p-palmer-iii/maya/maya-society/>], 27. svibanj 2022.

²⁷¹ COE, HOUSTON 2015: 709.

²⁷² *Tarleton Law Library*, s.v. „Aztec and Maya Law: Maya society“.[<https://tarlton.law.utexas.edu/aztec-and-maya-law/maya-social-structure>], 27. svibanj 2022.

²⁷³ ROYS 1957: 5.

²⁷⁴ *Tarleton Law Library*, s.v. „Aztec and Maya Law: Maya society“.[<https://tarlton.law.utexas.edu/aztec-and-maya-law/maya-social-structure>], 27. svibanj 2022.

²⁷⁵ *Tarleton Law Library*, s.v. „Aztec and Maya Law: Maya society“.[<https://tarlton.law.utexas.edu/aztec-and-maya-law/maya-social-structure>], 27. svibanj 2022.

²⁷⁶ ROYS 1957: 6.

²⁷⁷ ROYS 1957: 6.

²⁷⁸ ROYS 1957: 6.

²⁷⁹ ROYS 1957: 6.

²⁸⁰ ROYS 1957: 6.

²⁸¹ ROYS 1957: 6.

²⁸² ROYS 1957: 6.

Ralph R. Roys piše da su to bile skupine gradova koje su bile povezane ali koje se nikad nisu pripojile bolje organiziranim susjedima.²⁸³

4.3. Povijesni kontekst Mixteca

Mixteci su bili jedan od tri naroda koji su obilježili postklasični period. Njihovo ime u doslovnom prijevodu znači „ljudi od oblaka“.²⁸⁴ Mixteci su sami sebe nazivali Ńuu Savi, što znači „ljudi od kiše“.²⁸⁵ Žive u regiji koja se zove također Mixteca, a obuhvaća zapadni dio savezne države Oaxace u Meksiku, te dijelove saveznih država Puebla i Guerrero.²⁸⁶ Regija Mixteca se u literaturi često dijeli na tri podregije, a to su Mixteca Baja, na zapadu i sjeverozapadu Oaxace, Mixteca Alta, koja se nalazi na jugu i istoku Oaxace, te graniči sa Mixtecom Bajom, te Mixteca de la Costa koja se nalazi na jugozapadnoj obali i nizinama Oaxace.²⁸⁷

U postklasičnom periodu dolazi do porasta populacije naroda Mixteca ali i do širenja umjetničkog stila zvanog Mixteca – Puebla stil, koji je obilježio postklasičnu umjetnost.²⁸⁸ Dinastije naroda Mixteca su često u postklasičnom periodu tvrdili da su njihovi preci pripadali narodu Tolteca, pa se pretpostavlja da su ta dva naroda bila povezana.²⁸⁹ Jedna od značajnih dinastija Mixteca je bila i dinastija Tilantongo, nazvana po istoimenom gradu.²⁹⁰ Tilantongo se danas smatra arheološkim nalazištem u regiji Mixteca Alta, a bio je poznat i pod mixtečkim nazivom *Nuu Tnoo Huahu Andehui* što u direktnom prijevodu znači „crno selo hram neba“.²⁹¹ Prema kodeksima Tilantongo se smatrao najznačajnijim gradom u regiji Mixteca Alta, no danas ga je teško identificirati.²⁹² Također, za Hram Neba, koji se nalazio u gradu Tilantongo, se pretpostavlja da je uništen krajem postklasičnog razdoblja ili da nije ustvari niti sagrađen do kraja jer su od njega sačuvani samo humci i nešto isklesanog kamenja koje

²⁸³ ROYS 1957: 6.

²⁸⁴ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 112.

²⁸⁵ *Mixtec.org*, s.v. „About“. [<https://mixtec.sdsu.edu/about.html>], 27.svibanj 2022.

²⁸⁶ *Mixtec.org*, s.v. „About“. [<https://mixtec.sdsu.edu/about.html>], 27.svibanj 2022.

²⁸⁷ SPORES 1967: 4.

²⁸⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 112. – 113.

²⁸⁹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 114.

²⁹⁰ *Mixtec.org*, s.v. „History“. [<https://mixtec.sdsu.edu/history.html>], 27.svibanj 2022.

²⁹¹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 162.

²⁹² GONZÁLEZ LICÓN 2001: 162.

je iskorišteno za izgradnju Katoličke Crkve prilikom dolaska Španjolskih konkvistadora.²⁹³

Pojavljuje se u 10. stoljeću, odnosno 990. godine, a vladala je do 17. stoljeća.²⁹⁴ Iz toga se može zaključiti da je dinastija Tilantongo opstala i nakon Španjolskog osvajanja Meksika. Dinastija Tilantongo je imala vladara pod imenom *8 Venado Garra de Jaguar* koji je vladao od 1053. do 1115. godine, te je u tom periodu postao vladar dvaju gradova, Tilantongoa i Tututepeca, koji su bili udaljeni čak 200 kilometara.²⁹⁵ Naziv *8 Venado Garra de Jaguar* se često prevodi kao Lord Eight Deer u literaturi, a samo ime je dobio po danu rođenja, koje se u kalendaru prikazivalo sa prikazom osam točkica i glavom jelena.²⁹⁶ Vladar *8 Venado Garra de Jaguar* bio je sin svećenika koji je ujedno bio i savjetnik kralja Tilantonge.²⁹⁷ Kao mlađi je poslan u grad Tututepec gdje je uspio doći na vlast, a potom dolazi i na vlast u Tilantongi.²⁹⁸ Na sjeveru regije Mixteca Alta su se nalazili gradovi Tlaxcala i Cholula u kojima su nasljednici kraljevske vlasti i pripadnici kraljevskoj obitelji radili piercing na nosu sa tirkiznim nakitom.²⁹⁹ Na taj način su dobivali titulu zvanu *tecuhtli* koja je označavala nasljednike vlasti.³⁰⁰ Vladar *8 Venado Garra de Jaguar* si je također napravio piercing na nosu sa tirkiznim nakitom prije dolaska u Tilantongu, te je pri dolasku uspio steći naklonost Mixtečkih kraljevskih obitelji, što mu je olakšalo dolazak na prijestolje i u Tilantongi.³⁰¹ Vladavina vladara *8 Venado Garra de Jaguar* je zabilježena i u piktogramima *Colombino*, *Becker I.* i *Codices Zouche – Nuttali*.³⁰²

4.3.1. Organizacija mixtečkog društva

Mixteci su, kao i ostali mezoamerički narodi u ovom periodu, živjeli uglavnom od poljoprivrede, te su se najčešće bavili uzgojem pamuka i kakaovca u nizinama, te uzgojem agave u visinskim područjima.³⁰³ Od životinja su također imali pripitomljene

²⁹³ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 168.

²⁹⁴ *Mixtec.org*, s.v. „History“. [<https://mixtec.sdsu.edu/history.html>], 27.svibanj 2022.

²⁹⁵ *Mixtec.org*, s.v. „History“. [<https://mixtec.sdsu.edu/history.html>], 27.svibanj 2022.

²⁹⁶ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 114.

²⁹⁷ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 114. – 115.

²⁹⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 115.

²⁹⁹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 115.

³⁰⁰ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 115.

³⁰¹ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 115.

³⁰² CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 114.

³⁰³ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 147.

pse i purane, a naselja su im bila manja te su se često nalazila na brežuljcima i oko izvora.³⁰⁴ Trgovalo se sa različitom robom, pa su tako bile česte razmjene dragog kamenja, usoljene ribe i kakaovca prema visinskim područjima Mixteca Alte.³⁰⁵ Mixteca Alta je zauzvrat nudila agavu, kukuruz, grad te *pulque*, alkoholno piće napravljeno od agave.³⁰⁶

Mixteci su kao narod bili podijeljeni u manje neovisne države, odnosno kraljevstva, između kojih je često dolazilo do sklapanja saveza koji su održavani bračnim vezama ali i razmjenjivanjem poklona.³⁰⁷ Najpoznatija takva kraljevstva su zabilježena u regiji Mixteca Alta, a to su Tilantongo, Teposcolula, Tejupan i Coixtlahuaca.³⁰⁸ U regiji Mixteca de la Costa je zabilježen grad Tututepec, dok su se u regiji Mixteca Baja nalazili Tepexi i Tecomaxtlahuaca.³⁰⁹

Do sklapanja brakova je dolazilo i između različitih naroda. Tako su česti bili brakovi između Mixteca i Zapoteca u kasnom postklasičnom periodu.³¹⁰ Muškarci i žene iz naroda Mixteca su na taj način odlazili u kraljevske obitelji naroda Zapoteca čime je došlo do širenja mixtečkog teritorija na područja koja su držali Zapoteci.³¹¹ Tako se u Mitli, koja je bila centar Zapoteca, može primjetiti i utjecaj Mixteca a u kasnom postklasičnom periodu ona postaje religiozni centar i Zapoteca i Mixteca.³¹²

Što se tiče društvenog uređenja, autor knjige *The Mixtec kings and their people*, Ronald Spores, navodi da se društvo sastojalo od dvije klase, a to su aristokratsko plemstvo i radnička klasa.³¹³ Ipak, aristokratsko plemstvo se dijelilo na još dvije klase, a to su klasa vladajuće obitelji i klasa plemića koji su bili asistenti ili savjetnici vladara.³¹⁴ Također, vladari su mogle biti i žene, no ipak zabilježeno je više muških vladara, pogotovo u 16. stoljeću.³¹⁵ S druge strane, radničku klasu su činili trgovci, umjetnici, farmeri, a ne postoje zapisi o tome je li postojala vojnička klasa.³¹⁶ Ovu podjelu

³⁰⁴ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 147.

³⁰⁵ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 148.

³⁰⁶ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 148.

³⁰⁷ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³⁰⁸ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³⁰⁹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³¹⁰ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³¹¹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³¹² CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 114.

³¹³ SPORES 1967: 9.

³¹⁴ SPORES 1967: 9.

³¹⁵ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 154.

³¹⁶ SPORES 1967: 9.

spominje i autori knjige *The Legacy of Mesoamerica: History and Culture of a Native American Civilization* te pišu da je kod Mixteca postojala podjela na plemstvo i pučane, pri čemu se plemstvo dijelilo na vladajuću klasu, zvanu *yaa tnuhu*, i na sitnije plemstvo, zvano *tay toho*.³¹⁷ Pučani su bili podijeljeni na slobodne pučane, zvane *nanday tay nuu*, zakupce bez zemlje koji su bili sluge, zvane *tay situndayu*, te robove koji su bili zarobljeni u bitkama, kupljeni a ponekad i rođeni kao robovi.³¹⁸ Robovi zarobljeni u ratu su se nazivali *tay nicuvainduq*, ljudi koji su rođeni kao robovi su bili *dzayadzna*, dok su se robovi za prodaju nazivali *dahasaha* ili *tayñohoyahui* te su svi često znali biti žrtvovani za vrijeme festivala ili ceremonija.³¹⁹

Autor Ronald Spores također navodi da regija Mixtec Alta nije imala vojsku, no prilikom Španjolskog osvajanja Meksika, ona je brzo okupljena, a od oružja su korištene lukovi i strijele, štitovi te oružje zvano *macana*.³²⁰ Ipak, arheolog Ernesto Gonzalez Licon u svom djelu *Vanished Mesoamerican Civilizations: The Unknown Empires of the Zapotecs & Mixtecs* navodi da je u postklasičnom periodu Mixteca postojala klasa guvernera – vojnika koji su primili određena priznanja radi pobijedenih bitki.³²¹

³¹⁷ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 113.

³¹⁸ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 113.

³¹⁹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 151.

³²⁰ SPORES 1967: 14. – 15.

³²¹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 151.

5. Kulturna obilježja mezoameričkih civilizacija

5.1. Religije i ceremonije u postklasičnom periodu

Azteci su, kao i ostale mezoameričke civilizacije, prakticirali politeizam, odnosno vjerovali su u više božanstva. Ipak, postojalo je par važnijih božanstva zbog kojih su se gradili hramovi te koji su najviše utjecali na živote ljudi u mezoameričkim civilizacijama.

Prema aztečkom vjerovanju, u početku je postojalo duplo božanstvo zvano Ometeotl, koje kao muško božanstvo, zvano Ometecuhtli, i kao žensko božanstvo zvano Omecihuatl.³²² od njih su nastala još četiri božanstva, zvana Tezcatlipoca, Xipe Totec, Quetzalcoatl, i Huitzilopochtli, s time da su posljednja dva božanstva sudjelovala u stvaranju svijeta, ljudi i ostalih bogova.³²³

Kao što je već spomenuto, Huitzilopochtli je bio aztečki idol koji je utjecao na njihove migracije, no ujedno je označavao i centralno aztečko božanstvo.³²⁴ Njegovo ime potječe iz Nahuatl jezika, te dolazi od riječi *huitzilin* što u prijevodu znači „kolibrić“ i od riječi *opochtli* što znači „lijevo“.³²⁵ Kolibrići su za Aztece imali posebno značenje jer su se, prema njihovim vjerovanjima, poginuli ratnici reinkarnirali u kolibriće, dok je lijeva strana svijeta označavala jug prema Aztecima, pa je sam naziv

³²² SMITH 2012: 198.

³²³ SMITH 2012: 198.

³²⁴ CARMACK, GASCO, GOSSEN 2007: 108.

³²⁵ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Huitzilopochtli“. [<https://www.britannica.com/topic/Huitzilopochtli>], 29. svibanj 2022.

Huitzilpochtli trebao označavati „reinkarnirane“, odnosno, „oživljene ratnike s juga“.³²⁶ Huitzilpochtli se spominje i pod nazivima Xiuhpilli, što znači *Tirkizni princ* i Totec što znači *Naš gospodar*.³²⁷ Spominje se i pod imenima Ilhuicatl Xoxouhqui što u prijevodu znači *Plavo nebo* te Omitecuhtli što znači *Gospodar kostiju*, a označavao je božanstvo sunca i rata.³²⁸

Pretpostavlja se da je došlo do stapanja božanstva Huitzilpochtli sa mezoameričkim ratnim božanstvima Tezcatlipoca i Tonatiuh, čime ujedno Huitzilpochtli postaje centralno božanstvo rata i ljudskog žrtvovanja.³²⁹ Često je prikazivan kao orao te su mu prinošene ljudske žrtve, najčešće ratni zarobljenici koji su zvani *quauhteca* što u prijevodu znači „orlovi ljudi“.³³⁰ U njegovu čast su održavani i festivali Tlaxochimaco, Toxcatl, te najpoznatiji Panquetzaliztli koji se održavao u prosincu.³³¹

Uz Huitzilpochtli jedno od najznačajnijih božanstva koje se ujedno najčešće i spominje je bilo i božanstvo Quetzalcoatl. Quetzalcoatl je najčešće prikazivan kao već spomenuta pernata zmija te je bio zaštitnik svećenstva.³³² Povezuje se sa toltečkom civilizacijom, odnosno sa svećenikom – vladarom zvanim Topiltzin Quetzalcoatl, a na važnosti kod aztečke civilizacije dobiva u periodu od 14. do 16. stoljeća.³³³ Također, često se povezivao sa planetom Venerom, a ovakvo božanstvo se javlja i kod civilizacije Maya.³³⁴

Još jedno važno aztečko božanstvo koje se često spominje je bilo aztečko božanstvo kiše, zvano Tlaloc.³³⁵ Tlaloc je bilo božanstvo koje se povezivalo i sa

³²⁶ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Huitzilpochtli“. [<https://www.britannica.com/topic/Huitzilpochtli>], 29. svibanj 2022.

³²⁷ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Huitzilpochtli“. [<https://www.britannica.com/topic/Huitzilpochtli>], 29. svibanj 2022.

³²⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Huitzilpochtli, sv. II, New York: 2001.: 21.

³²⁹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 108.

³³⁰ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Huitzilpochtli“. [<https://www.britannica.com/topic/Huitzilpochtli>], 29. svibanj 2022.

³³¹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Huitzilpochtli, sv. II, New York: 2001.: 22.

³³² CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 110.

³³³ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Quetzalcoatl“. [<https://www.britannica.com/topic/Quetzalcoatl>], 29. svibanj 2022.

³³⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Quetzalcoatl“. [<https://www.britannica.com/topic/Quetzalcoatl>], 29. svibanj 2022.

³³⁵ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 110.

agrikulturom, a u periodu od 14. do 16. stoljeća dobiva na velikoj važnosti.³³⁶ Za razliku od božanstva Huitzilpochtli, kod Tlaloca su se prinisile dječje žrtve zato što su njihove suze podsjećale na kišu.³³⁷

Mayanska religija se, kao i aztečka, bazirala na politeizmu. Postojalo je mnogo božanstva, no neka od najznačajnijih su K'awil, bog munja, Chac, bog kiše, te stari bogovi zvani Pauhtun.³³⁸ Ipak u postklasičnom periodu najznačajniji je bio Itzamná, bog čarobnjaštva i svećenstva.³³⁹ U postklasičnoj umjetnosti, Itzamná se često prikazivao i sa svećeničkim ruhom i regalijama, te je bio u obliku ptice.³⁴⁰ U postklasičnom periodu je bila značajna i božica Ixchel, božica poroda te božanstvo zvano Ek Chuah koje je u postklasičnom periodu predstavljalo božanstvo trgovine.³⁴¹

Ipak, jedno od najznačajnijih mayanskih božanstva, koje se javlja i kod Azteca, bilo je Kukulkan.³⁴² Božanstvo Kukulkan je u aztečkoj religiji poznatiji pod već spomenutim imenom Quetzalcoatl. Prema Mayanskim vjerovanjima, Kukulkan je zaslužan za osnivanje novih mayanskih dinastija i svetišta, poput Mayapana.³⁴³

Također, kao i kod Azteca, tako su i kod civilizacija Maya bila česta žrtvovanja ljudi u religijske svrhe. Ljudska žrtvovanja su se uglavnom koristila kada je to bilo najnužnije za Maye, poput žrtvovanja radi prizivanja kiše u sušnim periodima, a u postklasičnom periodu je također bio običaj da se idoli i svećenici premažu sa krvlju žrtve.³⁴⁴

Što se tiče religije Mixteca, važno je spomenuti da su i oni imali duplo božanstvo, zvano Lord One Deer i Lady One Deer iz kojih je nastalo božanstvo Lord Nine Wind koje se poistovjećuje sa Quetzalcoatlom.³⁴⁵ Autor djela *The Mixtec Kings and Their People*, Ronald Spores, također navodi da su Mixteci preuzeli božanstva od civilizacije Azteca, no dali su im svoja imena.³⁴⁶ Ronald Spores spominje da nema puno zapisa o religijskim ceremonijama kod Mixteca, no postoje ceremonije koje su

³³⁶ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Tlaloc“. [<https://www.britannica.com/topic/Tlaloc>], 29. svibanj 2022.

³³⁷ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 110.

³³⁸ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 123.

³³⁹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 123.

³⁴⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Itzamná, sv. II, New York: 2001.: 569. – 57.

³⁴¹ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 123.

³⁴² CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 123.

³⁴³ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 123.

³⁴⁴ EVANS 2004: 748.

³⁴⁵ CARMACK, GASCO, GOSEN 2007: 117.

³⁴⁶ SPORES 1967: 22.

detaljnije zabilježene, poput rođenja ili sklapanja braka.³⁴⁷ Svako naselje je imalo ceremonijalni manji hram, špilju ili brdo koje je bilo označeno kamenom skulpturom.³⁴⁸ Na području Oaxace je pronađeno mnogo špilja koje su se koristile u ceremonijalne svrhe kod Mixteca, a jedna od najpoznatijih je pronađena u mjestu Apoala u Oaxaci.³⁴⁹ Ceremonije su vodili svećenici, a većina božanstva je bila antropomorfna, iako su neka bila prikazana u obliku životinja, najčešće jaguara ili sove.³⁵⁰

Što se tiče ceremonija, Azteci su svaki mjesec imali mjesečne ceremonije koje su uključivale ljudska žrtvovanja u religiozne svrhe.³⁵¹ Njihov kalendar se sastojao od 18 mjeseci a te mjesečne ceremonije su se provodile radi poboljšanja poljoprivrede.³⁵² Jedna od važnijih ceremonija je bila i Aztečka ceremonija nove vatre, odnosno „povezivanje godina“.³⁵³ Naime, aztečki kalendar se sastojao od dva ciklusa, od kojih je jedan, građanski, trajao 365 dana, dok je drugi, ritualni, trajao 260 dana, te su se dani ispreplitali 52 godine nakon čega bi obilježili završavanje kalendarskog kruga sa Aztečkom ceremonijom nove vatre.³⁵⁴

Mixteci su također koristili ovakav tip kalendara, no imali su svoje nazive za kalendare. Tako su ritualni kalendar od 260 dana nazivali *tonalpohualli*, dok su solarni od 365 dana nazivali *cuiya*.³⁵⁵

Ovakav tip kalendara se koristio i kod naroda Maya. Maye su ciklus od 260 dana zvale Tzolkin, dok se ciklus od 365 dana zvao Haab.³⁵⁶ Jedan dan kod Maya se nazivao *kin*, 360 dana *tun* a 7 200 dana *katun*.³⁵⁷ Ceremonije vezane za završetak *katuna* su se održavale od ranog klasičnog perioda kod Maya sve do Španjolskog osvajanja Meksika.³⁵⁸

³⁴⁷ SPORES 1967: 23.

³⁴⁸ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 164. – 165.

³⁴⁹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 165.

³⁵⁰ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 166.

³⁵¹ SMITH 2012: 235.

³⁵² SMITH 2012: 235.

³⁵³ SMITH 2012: 236.

³⁵⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „New Fire Ceremony“. [<https://www.britannica.com/topic/New-Fire-Ceremony>], 29. svibanj 2022.

³⁵⁵ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 168.

³⁵⁶ *American Association for The Advancement of Science*, s.v. „Myths of the Mayan Long Count calendar“. [<https://www.aaas.org/myths-mayan-long-count-calendar>], 1. lipanj 2022.

³⁵⁷ *American Association for The Advancement of Science*, s.v. „Myths of the Mayan Long Count calendar“. [<https://www.aaas.org/myths-mayan-long-count-calendar>], 1. lipanj 2022.

³⁵⁸ SHARER, TRAXLER 2006: 754.

Velika slavlja kod Maya su se održavala i za Novu godinu, čiji se prvi mjesec zvao Popp.³⁵⁹ Diego de Landa u svom djelu *Yucatan Before and After the Conquest* navodi da je post bio obavezan prije Nove godine, i to najmanje 13 dana prije, no neki muškarci i svećenici su počinjali sa postom i do tri mjeseca prije proslave.³⁶⁰ Na dan proslave, muškarci bi se okupili u hramu prilikom čega bi svećenici provodili pročišćavanje hrama.³⁶¹ Uz muškarce, u hram su mogle ući samo starije žene koje su se bavile ritualnim plesovima.³⁶²

Jedno od važnijih ritualnih obilježja kod mezoameričkih civilizacija je bila i igra *tlachtli* koja se javlja kod Azteca, Maya, Mixteca, Tolteca.³⁶³ Pretpostavlja se da se ova igra pojavila još kod civilizacije Olmeca u periodu od 800. do 400. god. pr. Kr.³⁶⁴ Igra se igrala sa gumenom loptom te je cilj igre u postklasičnom periodu je bio ubaciti loptu kroz obruč na zidovima.³⁶⁵ Lopta se mogla udarati samo kukovima ili koljenima a igrači su čak imali i zaštitna odjela od jelenje kože.³⁶⁶ Lopta je u igri predstavljala Sunce, a igra je postala toliko popularna da su se održavale utakmice između gradova.³⁶⁷

5.2. Umjetnost i arhitektura u postklasičnom periodu

Što se tiče umjetnosti, postklasični period mezoameričke povijesti je obilježio Mixteca – Puebla stil. Pojam Mixteca Puebla prvi spominje antropolog George C. Vaillant 1938. godine, no nije nikad precizno definirao ovaj umjetnički stil.³⁶⁸ Ipak stil se ističe geometrijskom preciznošću i čestim prikazima životinja i biljaka.³⁶⁹ Pretpostavlja se da se ovaj stil razvio u ranom postklasičnom periodu prilikom čega su taj stil postepeno počeli preuzimati i Azteci.³⁷⁰

³⁵⁹ GATES 1978: 81.

³⁶⁰ GATES 1978: 81.

³⁶¹ GATES 1978: 81.

³⁶² GATES 1978: 81.

³⁶³ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Tlachtli“. [<https://www.britannica.com/sports/tlachtli>], 1. lipanj 2022.

³⁶⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Tlachtli“. [<https://www.britannica.com/sports/tlachtli>], 1. lipanj 2022.

³⁶⁵ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Tlachtli“. [<https://www.britannica.com/sports/tlachtli>], 1. lipanj 2022.

³⁶⁶ SMITH 2012: 238.

³⁶⁷ SMITH 2012: 238. – 239.

³⁶⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mixteca – Puebla style, sv. II, New York: 2001.: 329.

³⁶⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mixteca – Puebla style, sv. II, New York: 2001.: 329.

³⁷⁰ SMITH 2012: 264.

Za razvoj ovog stila su najviše zaslužni umjetnici iz grada Cholula, koji se nalazio u regiji Mixteca – Puebla, te iz mixtečkog grada Tlaxcalla.³⁷¹ U kasnom postklasičnom periodu Azteci su čak u ovom stilu uređivali i svoje kodekse, što se najbolje može primijetiti u *Kodeksu Borgia*.³⁷² Mixteca – Puebla stil se toliko proširio da su tim stilom oslikani i razni murali koji se mogu pronaći i kod Maya, odnosno na području Guatemale i na Yucatánskom poluotoku.³⁷³

U postklasičnom periodu Aztečke povijesti, Tenochtitlan je bio glavni grad, pa je stoga većina skulptura i značajnih građevina pronađena upravo tamo. Skulpture kod Azteca su najčešće prikazivale životinje, a ponajviše zmiје koje su simbolizirale aztečkog boga Quetzalcoatlā.³⁷⁴ Od ostalih životinja su bili česti prikazi jaguara koji je simbolizirao moć.³⁷⁵ Nakon širenja Aztečkog saveza, skulpture postaju značajno masovnije čime se htio prikazati značaj Aztečkog Carstva te njegova nadmoć.³⁷⁶

Jedna od najpoznatijih aztečkih skulptura iz postklasičnog perioda je Aztečki kalendarski kamen koji se danas čuva u Museo Nacional de Antropología.³⁷⁷ Pronađen je u gradu Tenochtitlanu, današnjem Ciudad de México.³⁷⁸ Iako se ova skulptura zove Aztečki kalendarski kamen, ona nije služila kao kalendar, već je simbolično predstavljala veličinu Aztečkog Carstva te njihovu vladavinu zemljom.³⁷⁹ Na skulpturi su urezana imena 20 dana, a u središtu skulpture se nalazi prikaz aztečkog boga sunca, Tonatiuha.³⁸⁰ Pretpostavlja se da je svaki vladar, od Motecuhzome Ilhuicamine na dalje, imao sličnu kamenu skulpturu, a jedna od poznatih sačuvanih takvih skulptura je i Tizocov kamen.³⁸¹

Kao što je već spomenuto, Tizocov kamen bilježi njegove vojne pohode, no koristio se i u religiozne svrhe, odnosno u svrhe štovanja boga Huitzilopochtliā.³⁸² Na

³⁷¹ SMITH 2012: 264.

³⁷² SMITH 2012: 264.

³⁷³ SMITH 2012: 264.

³⁷⁴ SMITH 2012: 266.

³⁷⁵ SMITH 2012: 266.

³⁷⁶ SMITH 2012: 267.

³⁷⁷ SMITH 2012: 269.

³⁷⁸ *Florida Museum*, s.v. „Ominous new interpretation of Aztec sun stone“.

[<https://www.floridamuseum.ufl.edu/science/ominous-new-interpretation-of-aztec-sun-stone/>], 1. lipanj 2022.

³⁷⁹ SMITH 2012: 270.

³⁸⁰ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Aztec calendar“. [<https://www.britannica.com/topic/Aztec-calendar#ref85653>], 1. lipnja 2022.

³⁸¹ SMITH 2012: 270.

³⁸² *HistoricalMX*, s.v. „Tizoc stone“. [<https://historicalmx.org/items/show/130>], 6. lipanj 2022.

kamenu se nalazi prikaz sunca sa osam vrhova, od kojih je jedan bio kanal kojim bi tekla krv prilikom žrtvovanja ljudi na Tizocovom kamenu.³⁸³

Što se tiče arhitekture, kod Azteca je najznačajnija građevina bio već spomenuti hram zvan Templo Mayor, odnosno Hueteocalli kod Azteca.³⁸⁴ Hram se nalazio u Tenochtitlanu te je bio posvećen bogu rata Huitzilopochtliju i bogu kiše Tlalocu.³⁸⁵ Svetište posvećeno bogu Tlalocu se nalazilo na sjevernoj, odnosno desnoj strani hrama, dok se svetište posvećeno Huitzilopochtliju nalazilo na južnoj, odnosno lijevoj strani piramidalnog hrama.³⁸⁶ Sjeverna strana hrama je bila obojana plavo bijelim prugama što je reprezentiralo ljetni solsticij i kišna razdoblja, dok je južna strana bila obojana u crvenu boju koja je bila simbol ratovanja i zimskog solsticija.³⁸⁷ Hram je sagrađen za vrijeme vladavine Itzcoatla, no uređivan je ponovo za vrijeme vladavine njegovih nasljednika, Motecuhzome I. i Ahuitzotla.³⁸⁸ Oko hrama se nalazio i zid u koji su uklesani prikazi zmija, zbog čega je poznat i pod nazivom „zmijski zid“, odnosno, *coatepantli*.³⁸⁹

Hram Templo Mayor je bio centar grada Tenochtitlana te je bio okružen sa četiri okruga pod nazivom *campan*.³⁹⁰ Na sjeveroistoku se nalazio okrug zvan Atzacualco, na jugoistoku Teopan, na jugozapadu Moyotlan te na sjeverozapadu Cuepopan a svaki okrug su sačinjavali *calpulliji* koji su živjeli u četvrtima.³⁹¹ Također, svaka četvrt je imala i svoje hramove i škole zvane *telpochcalli* odnosno „kuća za mladež“. ³⁹² Područje na kojem se nalazio hram Templo Mayor se smatralo svetim okrugom unutar kojeg se mogu pronaći različite zgrade.³⁹³ Tako su se u svetom okrugu nalazile i škole za djecu plemića zvane *calmecacs*, te zatvor pod nazivom *coacalco* u kojem su se čuvali slikovni

³⁸³ *HistoricalMX*, s.v. „Tizoc stone“. [https://historicalmx.org/items/show/130], 6. lipanj 2022.

³⁸⁴ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 6. lipanj 2022.

³⁸⁵ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 6. lipanj 2022.

³⁸⁶ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 23. kolovoz 2022.

³⁸⁷ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 23. kolovoz 2022.

³⁸⁸ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 6. lipanj 2022.

³⁸⁹ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 23. kolovoz 2022.

³⁹⁰ DE ROJAS 2012: 41.

³⁹¹ DE ROJAS 2012: 41. – 42.

³⁹² DE ROJAS 2012: 42.

³⁹³ *World History Encyclopedia*, s.v. „Templo Mayor“. [https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 23. kolovoz 2022.

prikazi bogova te skulpture bogova osvojenih područja.³⁹⁴ Na ovom području se nalazila i oružarnica zvana *tlacochcalco*, a pronađena je i zgrada pod nazivom *netlatiloyan* u kojoj su se čuvale kože žrtvovanih ljudi.³⁹⁵ Jedna od značajnijih zgrada je bila posvećena Centzontotochtinu, poznata i pod nazivom „400 zečeva.“³⁹⁶ Zgrada je napravljena u čast „bezbrogim bogovima pijanstva“ koji su prikazivani u obliku zečeva, a vjerovalo se da ljude prilikom pijanstva opsjedaju različiti bogovi.³⁹⁷ U Tenochtitlanu se nalazila i palača vladara Motecuhzome I. koja je služila i kao sudnica.³⁹⁸

Grad Tenochtitlan se nalazio na jezeru Texcoco zbog čega je bio okružen *chinampama* i kanalima, a pitkom vodom ga je osiguravao već spomenuti akvedukt sagrađen za vrijeme masovne gladi 1450. godine. U gradu se također nalazilo i trgovište, koje detaljno opisuje Hernán Cortés u svojim pismima prilikom čega navodi da su se na tržnici prodavale životinje poput ptica, zečeva i manjih pasa, ali i dragocjeno kamenje te voće i povrće.³⁹⁹ Također, Hernán Cortés navodi i da je svaka vrsta robe imala zasebnu ulicu u kojoj se prodavala te da je postojala funkcija službenika koji su provjeravali kvalitetu robe na tržištu.⁴⁰⁰

Kod Maya su dva najrazvijenija grada u postklasičnom periodu bili Chichen Itza, koji se najviše razvio u ranom postklasičnom periodu, i Mayapan čiji je razvoj zabilježen u kasnom postklasičnom periodu.

Razvoj Chichen Itze se obično dijeli u dva perioda. Prvi period obuhvaća razdoblje od 800. do 1000. godine te su građevine iz ovog perioda često obilježene mayanskim hijeroglifima.⁴⁰¹ Chichen Itza je imala i glavni trg, a u prvom periodu su sagrađene građevine El Caracol, odnosno opservatorij, Chichanchob, odnosno „crvena kuća“, te samostan poznat pod nazivom Casa de las Monjas.⁴⁰² Drugi period obuhvaća razdoblje od 1000. do 1200. godine te je obilježeno utjecajem toltečke civilizacije.⁴⁰³ U

³⁹⁴ DE ROJAS 2012: 64.

³⁹⁵ DE ROJAS 2012: 64.

³⁹⁶ DE ROJAS 2012: 64.

³⁹⁷ DE ROJAS 2012: 64.

³⁹⁸ DE ROJAS 2012: 72.

³⁹⁹ MORRIS 2014: 66. – 67.

⁴⁰⁰ MORRIS 2014: 67.

⁴⁰¹ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴⁰² *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 24. kolovoz 2022.

⁴⁰³ https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/

drugom periodu dolazi do gradnje poznate piramide zvane El Castillo, Hrama ratnika, te kolonade poznate pod nazivom Tisuću stupova.⁴⁰⁴ Građevine iz drugog perioda su sagrađene za vrijeme ranog postklasičnog perioda, a uz građevine je napravljeno i igralište za već spomenutu igru *tlachtli*.⁴⁰⁵

Piramida El Castillo, odnosno Kukulkanova piramida, ima četiri strane te na svakoj strani po 91 stepenicu, koje zajedno sa gornjom platformnom stepenicom, čine 365 stepenica sveukupno što se često povezuje sa solarnim kalendarom koji je imao 365 dana.⁴⁰⁶ Uz stepenice se nalaze i kamene glave zmijske koje najviše dolaze do izražaja u jesenskom i proljetnom ekvinociju, kada sunčeva svjetlost obasjava rubove piramide te time stvara valovitu sjenu na stepenicama koja daje iluziju zmijske.⁴⁰⁷

Istočno od piramide El Castillo su se nalazile kolonade kraj kojih je bio Hram ratnika, piramidalna građevina na tri razine.⁴⁰⁸ Pretpostavlja se da je izgrađen između 800. i 105. godine čime također pripada u rani postklasični period.⁴⁰⁹ Unutrašnjost hrama je bila oslikana slikama ratnika, a u podnožju Hrama ratnika su pronađeni dijelovi starijeg hrama poznatog pod nazivom Hram Chacmool.⁴¹⁰ Na ulazu u Hram ratnika su se nalazila i dva noseća stupa koji imaju uklesane glave zmijske u podnožju te se i kod ove građevine može primijetiti značaj simbola „pernate zmijske“, odnosno značaj božanstva Kukulkana.⁴¹¹

Igralište za igru *tlachtli* je bilo smješteno zapadno od El Castillo piramide, u sjevernom dijelu grada. Mnogo gradova je imalo ovakva igrališta, no smatra se da je

⁴⁰⁴ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 24. kolovoz 2022.

⁴⁰⁵ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 24. kolovoz 2022.

⁴⁰⁶ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 6. lipanj 2022.

⁴⁰⁷ *Encyclopedia Britannica*, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 6. lipanj 2022.

⁴⁰⁸ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴⁰⁹ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹⁰ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹¹ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

igralište u Chichen Itzi najveće igralište u Mezoamerici.⁴¹² Igralište je sagrađeno između 1050. i 1200. godine, te je okruženo zidovima koji su također ukrašeni zmijama.⁴¹³

Opservatorij, zvan El Caracol je služio za praćenje putanja kretanja Venere.⁴¹⁴ Venera se u mezoameričkim civilizacijama vezala za militarizam i božanstvo Quetzalcoatl, prikazano kao pernata zmija.⁴¹⁵ Pretpostavlja se da je izgrađen malo prije 800. godine, te da je služio i kao hram bogu Kukulkanu.⁴¹⁶ Opservatorij je kružnog oblika te do njega vode stepenice, a pretpostavlja se da je preuređivan za vrijeme drugog perioda razvoja Chichen Itze.⁴¹⁷

Mayapan je imao dosta sličan stil arhitekture i umjetnosti kao Chichen Itza, a jedan od razloga je vjerojatno bio i taj što se Mayapan počeo razvijati tek nakon pada Chichen Itze. Ipak, u Mayapanu dolazi do pojave kružnih hramova koji su bili rijetkost u ostalim gradovima na poluotoku Yucatanu.⁴¹⁸ U Mayapanu se također nalazila Kukulkanova piramida, koja je bila napravljena po uzoru na onu u Chichen Itzi, no samo manja.⁴¹⁹ Što se tiče umjetnosti, murali otkriveni u Mayapanu pokazuju da su napravljeni u već razvijenom stilu Mixteca – Puebla.⁴²⁰

Za razliku od ostalih mezoameričkih civilizacija, mixtečka arhitektura nije bila toliko izražajna, više su se posvećivali dekoriranju građevina.⁴²¹ U postklasičnom periodu se počinje sve više isticati i mixtečka keramika koja je bila višebojna i poznata po geometrijskim uzorcima.⁴²² Da je mixtečka keramika bila značajna može se primijetiti i po tome što je pronađena i u Templo Mayoru u Tenochtitlanu, što znači da su se njome koristili i Azteci.⁴²³

⁴¹² *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹³ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹⁴ EVANS 2004: 395.

⁴¹⁵ EVANS 2004: 395.

⁴¹⁶ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹⁷ *World History Encyclopedia*, s.v. „Chichen Itza“. [https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

⁴¹⁸ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mayapán, sv. II, New York: 2001.: 194

⁴¹⁹ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mayapán, sv. II, New York: 2001.: 195.

⁴²⁰ *The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America*, s.v. Mayapán, sv. II, New York: 2001.: 195.

⁴²¹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 168.

⁴²² GONZÁLEZ LICÓN 2001: 187. – 188.

⁴²³ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 188. – 189.

Što se tiče Mixteca, već je spomenuto da su često sklapali brakove sa Zapotecima, no to se odrazilo i na njihove običaje. Mixteci su od Zapoteca preuzeli pogrebne običaje, no tek u postklasičnom periodu počinju graditi svoje grobnice.⁴²⁴ U mjestu Zaachila su pronađene dvije grobnice, Grobnica 1 i Grobnica 2, u kojima se vidi utjecaj zapotečkog stila uređivanja, što se vidi po reljefima mitoloških likova koji se nalaze na zidovima mrtvačnice.⁴²⁵ Ipak, jedna od najznačajnijih grobnica je Grobnica 7 pronađena u Monte Albanu koja se smatra najbogatijom grobnicom u Monte Albanu.⁴²⁶ Otkrio ju je arheolog Alfonso Caso, a u njoj je pronašao oko 300 artefakata uključujući ogrlice, narukvice, zlatne figurice.⁴²⁷ Pronađeni su i brojni privjesci s likovima različitih božanstva, poput prikaza boga kiše i vjetra, Cocija, ili prikaza božanstva Quetzalcoatl.⁴²⁸ Mixteci su bili poznati po zlatarstvu što se vidi i po tome da je veći dio artefakata i napravljen upravo od zlata i dragog kamenja.⁴²⁹

Monte Alban je bilo jedno od najznačajnijeg zapotečkog grada te su Zapoteci zaslužni i za arhitekturu u gradu, no u postklasičnom periodu ga naseljavaju Mixteci prilikom čega dolazi do miješanja tih dviju kultura. Monte Alban se prostirao od sjevera prema jugu te je bio smješten na brijegu u dolini Oaxaci. Na sjeveru grada se nalazila sjeverna platforma, a na jugu južna platforma, a povezivao ih je dugački trg.⁴³⁰ Većina građevina se nalazila na trgu, a jedna od značajnijih je i hram zvan Danzantes, što u direktnom prijevodu znači plesači, a naziv je dobio po prikazu ljudskih likova za koje se pretpostavlja da sudjeluju u ritualnom plesu, ili da su bili zarobljenici.⁴³¹ U Monte Albanu su se nalazila i dva igrališta, no za razliku od mayanskih i aztečkih igrališta, igrališta u Monte Albanu nisu imala metalne krugove na zidu, zbog čega se pretpostavlja da se igralo više vrsta igri sa loptom.⁴³²

⁴²⁴ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 168.

⁴²⁵ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 168.

⁴²⁶ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 185.

⁴²⁷ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 185.

⁴²⁸ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 185.

⁴²⁹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 185.

⁴³⁰ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 39.

⁴³¹ GONZÁLEZ LICÓN 2001: 81.

⁴³² GONZÁLEZ LICÓN 2001: 89.

6. Zaključak

Povijest velikih mezoameričkih civilizacija i regija se može pratiti još od arhaičnog perioda pa sve do kolonijalnog i neo – kolonijalnog perioda nakon španjolskog osvajanja Meksika. Svaki od tih povijesnih perioda je imao svoja određena kulturna obilježja, što se može primijetiti i kod postklasičnog perioda. Iako se često spominje da je klasični period mezoameričkih civilizacija dao najveći doprinos, ne smije se zanemariti niti ono što dolazi nakon njega.

Iz rada se može primijetiti da su se brojne civilizacije razvile tek u postklasičnom periodu, poput Azteca te da su u tom periodu nastali i mnogi gradovi. Također, važno je za spomenuti da je upravo najveći broj sačuvanih kodeksa iz postklasičnog perioda. Kodeksi se najčešće grupiraju prema narodima, pa se tako mogu pronaći brojni aztečki, mayanski i mixtečki kodeksi, te kodeksi Grupe Borgia koji su bili religioznog karaktera. Navedeni kodeksi su bili piktogrami te su bili oslikani u već spomenutom Mixteca – Puebla stilu koji je obilježio postklasični period.

Kao što se može vidjeti iz rada, postklasični period je bio obilježen militarizmom te osvajanjima različitih regija ali i međusobnim sukobima između naroda. Također, česti su bili i unutarnji sukobi unutar svaka od tri spomenuta naroda. Ipak, treba primijetiti da su unatoč tome, ove tri velike civilizacije imale više sličnosti nego različitosti u postklasičnom periodu.

Zanimljivo je da su prilikom međusobnih osvajanja preuzimali običaje, tradicije i kulturu jedni od drugih, a često su se međusobno i asimilirali. Također, ne smije se zanemariti niti njihova izuzetna razvijenost, što se ponajviše može primijetiti prilikom izgradnje gradova i kod poljoprivrede. Poljoprivreda i trgovina su obilježile mezoamerički stil života u postklasičnom periodu, a najčešće su se uzgajali kukuruz, grah i paprike na čiji uzgoj je pozitivno utjecala tropska klima. U gradovima su se nalazili tržišta, najčešće na većim trgovima, a trgovalo se uglavnom metalima, dragocjenim kamenjem i prehranom. U gradovima su se nalazili i brojni hramovi, a neki od njih su imali i akvedukte koji su ih opskrbljivali pitkom vodom, poput Tenochtitlana koji se nalazio na jezeru.

Mezoameričko društvo se u postklasičnom periodu najčešće dijelio na plemićku klasu i na pučane. Plemići su najčešće bili vladini službenici, dok su se pučani uglavnom bavili zanatskim poslovima i trgovinom. U mezoameričkim društvima su postojali i robovi, no zanimljivo je da su i oni imali određena prava, pa su robovi mogli imati svoje robove a njihova djeca su bila oslobođena od ropstva. Razvijen je bio i pravni sustav, pogotovo u aztečkom društvu, a može se primijetiti da su postojale i funkcije odvjetnika te policijskih službenika.

Na kraju se može zaključiti da su mezoameričke civilizacije bile izuzetno napredne, pogotovo ako se u obzir uzme činjenica da su u kontakt sa europskim civilizacijama došli tek u 16. stoljeću. Povezanost civilizacija te njihov međusoban utjecaj, koji se najviše može primijetiti kroz kulturu, im je pomogao da se razviju do civiliziranog društva.

7. Bibliografija

7.1. Primarni izvori

DE LANDA, Diego. (1978.) *Yucatan Before and After the Conquest*. Preveo: William Gates. New York: Dover Publication, Inc.

DURÁN, Diego. (1994.) *The History of the Indies of New Spain*. Prevela: Doris Heyden. Oklahoma: University of Oklahoma Press

CORTÉS, Hernando. (2014.) *Five Letters: 1519. – 1526*. Preveo: J. Bayard Morris. London: George Routledge & Sons.

ROYS, Ralph L. (1967). *The Book of Chilam Balam of Chumayel*. Oklahoma: University of Oklahoma Press

7.2. Knjige

CARMACK, Robert M., GASCO Janine, GOSSSEN, Gary H. (2007.) *The Legacy of Mesoamerica: History and Culture of a Native American Civilization*, London: Pearson Education

COE, Michael D., HOUSTON Stephen. (2015.) *The Maya*, London: Thames&Hudson

COOKE, C. Wythe. (1931.) "Why the Mayan Cities of the Petén District, Guatemala, Were Abandoned." *Journal of the Washington Academy of Sciences* 21, no.13: 283–87.

DE ROJAS, José L. (2012.) *Tenochtitlan: Capital of the Aztec Empire*, Gainesville: University Press of Florida.

EVANS, Susan Toby. (2004.) *Ancient Mexico & Central America : archaeology and culture history*, London: Thames&Hudson

GONZÁLEZ LICÓN, Ernesto. (2001.) *Vanished Mesoamerican civilizations : the history and culture of the Zapotecs and Mixtecs*, New York: M.E. Sharpe Inc.

ROYS, Ralph L. (1957.) *The Political Geography of Yucatan Maya*, Washington D.C.: Carnegie Institution of Washington

SEUS, John M. (1969.): "Aztec Law." *American Bar Association Journal* 55, no. 8: 736–39

SHARER, Robert J., TRAXLER, Loa P. (2006.) *The Ancient Maya*, California: Stanford University Press

SMITH, Michael E. (2012.) *The Aztecs*, New York: John Wiley & Sons, Inc.

SPORES, Ronald. (1967.) *The Mixtec kings and their people*, Oklahoma: University of Oklahoma Press

7.3. Enciklopedija

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Aztec, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Aztlán, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Borgia, Codex, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Borgia Group of Pictorial Manuscripts, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Chilam Balam, Books of, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Cospi, Codex, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Fejérváry - Mayer, Codex, sv. I, Oxford: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Huitzilopochtli, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Itzamná, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Laud, Codex, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Madrid, Codex, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Maya, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Mayapán, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Mixteca – Puebla style, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Mesoamerican chronology, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

The Oxford encyclopedia of Mesoamerican cultures : the civilizations of Mexico and Central America, s.v. Mexicanus, Codex, sv. II, New York: Oxford University Press, 2001.

7.4. Internetske stranice

American Association for The Advancement of Science, s.v. „Myths of the Mayan Long Count calendar“. [<https://www.aaas.org/myths-mayan-long-count-calendar>], 1. lipanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Aztec calendar“.

[<https://www.britannica.com/topic/Aztec-calendar#ref85653>], 1. lipnja 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Chichen Itzá“.

[<https://www.britannica.com/place/Chichen-Itza#ref250958>], 6. lipanj 2022.

Encyclopedia, s.v. „Chilam Balam“.

[<https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chilam-balam>], 02.svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Diego de Landa“.

[<https://www.britannica.com/biography/Diego-de-Landa>], 03.svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Huitzilopochtli“.

[<https://www.britannica.com/topic/Huitzilopochtli>], 29. svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Maya“. [<https://www.britannica.com/topic/Maya-people>], 15.svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „New Fire Ceremony“.

[<https://www.britannica.com/topic/New-Fire-Ceremony>], 29. svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Quetzalcoatl“.

[<https://www.britannica.com/topic/Quetzalcoatl>], 29.svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Pre-Columbian American: Maya and Mexican“.

[<https://www.britannica.com/topic/chronology/Pre-Columbian-American#ref523308>], 02. svibanj 202.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Slash-and-burn agriculture“. [<https://www.britannica.com/topic/slash-and-burn-agriculture>], 12. svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Tenochtitlan“. [<https://www.britannica.com/place/Tenochtitlan>], 10. svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Tlaloc“. [<https://www.britannica.com/topic/Tlaloc>], 29. svibanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Tlachtli“. [<https://www.britannica.com/sports/tlachtli>], 1. lipanj 2022.

Encyclopedia Britannica, s.v. „Toltec“. [<https://www.britannica.com/topic/Toltec>], 06. svibanj 2022.

Exploratorium The Museum of Science, Art and Human Perception, s.v. „Chichen Itzá“. [<https://www.exploratorium.edu/ancientobs/chichen/HTML/chichen2.html>], 20. svibanj 2022.

Florida Museum, s.v. „Ominous new interpretation of Aztec sun stone“. [<https://www.floridamuseum.ufl.edu/science/ominous-new-interpretation-of-aztec-sun-stone/>], 1. lipanj 2022.

Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc., s.v. „Ancient books: Mixtec Group Codices“. [<http://www.famsi.org/research/pohl/jpcodices/pohlmixtec2.html>], 19. travnja 2022.

Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc., s.v. „Akademische Druck - u. Verlagsanstalt - Graz, Austria Codices“. [<http://www.famsi.org/research/graz/index.html#Mixtec>], 19. travnja 2022.

Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc., s.v. „Chronology: Mesoamerican timeline“. [<http://www.famsi.org/research/pohl/chronology.html#POSTCLASSIC>], 24. ožujak 2022.

Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc., s.v. „Codex Vaticanus 3773“. [<http://www.famsi.org/research/graz/vaticanus3773/index.html>], 20. lipanj 2022.

HistoricalMX, s.v. „Codex Colombino.“ [https://www.loc.gov/item/2021667608], 03.svibanj 2022.

HistoricalMX, s.v. „The Boturini Codex“. [https://historicalmx.org/items/show/108], 02. svibanj 2022.

HistoricalMX, s.v. „Tizoc stone“. [https://historicalmx.org/items/show/130], 6. lipanj 2022.

Khan Academy, s.v. „Introduction to the Aztecs (Mexico)“. [https://www.khanacademy.org/humanities/art-americas/early-cultures/aztec-mexico/a/introduction-to-the-aztecs-mexico], 06. svibanj 2022.

Library of Congress, s.v. „Codex Mexicanus.“ [https://www.loc.gov/item/2021668126/], 02. svibanj 2022.

Library of Congress, s.v. „The Sigüenza Map.“. [https://www.loc.gov/item/2021668420], 02. svibanj 2022.

Met Museum, s.v. Codex Zouche-Nuttall: Pages 86 and 85“. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/722151], 03. svibanj 2022.

Mixtec.org, s.v. „About“. [https://mixtec.sdsu.edu/about.html], 27.svibanj 2022.

Mixtec.org, s.v. „History“. [https://mixtec.sdsu.edu/history.html], 27.svibanj 2022.

New World Encyclopedia, s.v. „Maya codices“. [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Maya_codices], 02.svibanj 2022.

UC Irvine Libraries, s.v. „Mixtec Códices“. [https://www.lib.uci.edu/sites/all/exhibits/meso/mixtec2.html], 03.svibanj 2022.

University of Maine Hudson Museum, s.v. „Maya Society“. [https://umaine.edu/hudsonmuseum/collections/william-p-palmer-iii/maya/maya-society/], 27. svibanj 2022.

Tarlton Law Library, s.v. „Aztec and Maya Law: Maya society“. [https://tarlton.law.utexas.edu/aztec-and-maya-law/maya-social-structure], 27. svibanj 2022.

World History Encyclopedia, s.v. „Chichen Itza“.

[https://www.worldhistory.org/Chichen_Itza/], 25. kolovoz 2022.

World History Encyclopedia, s.v. „Templo Mayor“.

[https://www.worldhistory.org/Templo_Mayor/], 6. lipanj 2022.